

Tišina u komunikaciji među djecom u predškolskoj ustanovi

Filipančić, Darija

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:261041>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-28**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

UČITELJSKI FAKULTET

ODJSEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Darija Filipančić

TIŠINA U KOMUNIKACIJI MEĐU DJECOM U PREDŠKOLSKOJ USTANOVI

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Darija Filipančić

TIŠINA U KOMUNIKACIJI MEĐU DJECOM U PREDŠKOLSKOJ USTANOVI

Diplomski rad

Mentor rada: prof. mr. sc. Ana Valjak Čunko

Zagreb, rujan 2021.

Sadržaj

Sažetak	1
Summary	2
Uvod	3
1. Općenite značajke komunikacije djece predškolske dobi	5
1.1. Verbalna komunikacija	7
1.2 Neverbalna komunikacija i oblici neverbalne komunikacije	8
1.2.1. Izrazi lica	9
1.2.2. Pogled, kontakt očima	10
1.2.3. Geste	11
2. Karakteristike jezično-govornog razdoblja djece po dobi	11
3. Tišina kao dio međusobne komunikacije djece rane i predškolske dobi	14
3.2. Najčešće situacije u kojima djeca međusobno komuniciraju tišinom, tj. šutnjom.....	15
3.2.1. Igre koje ne iziskuju komunikaciju riječima	16
3.2.2. Druge aktivnosti u kojima je zastupljena neverbalna komunikacija	19
3.2.3. Ostale situacije u kojima je zastupljena tišina kao sredstvo neverbalne	20
komunikacije.....	20
3.3. Prepoznavanje značenja šutnje u dječjoj komunikaciji prema okolini	21
3.3.1. Šutnja kao izraz nedovoljno razvijenog rječnika kod mlađe djece	22
3.3.2. Tišina u službi slušanja sugovornika	23
3.3.3. Šutnja kao izraz pozitivnih emocija	24
3.3.4. Šutnja kao izraz negativnih emocija	25
4. Kako uspostaviti ravnotežu između verbalne komunikacije i komunikacije tišinom?	26
5. Metodologija istraživanja	27
5.1. Cilj istraživanja	27
5.2. Uzorak ispitanika.....	27
5.3. Mjerni instrumenti	27
5.4. Postupak	28
5.5. Metode obrade podataka	28

6. Rezultati i rasprava	28
Zaključak.....	42
Literatura	44
Izjava o samostalnoj izradi rada	48

Sažetak

U skladu s temom diplomskog rada, prikazat ćemo tišinu kao sastavni oblik komunikacije, njene prednosti i nedostatke u komunikaciji.

Tišina nije samo odsutnost zvukova, glasova i šumova već dio neverbalne komunikacije koji nam itekako može pomoći u određenim aspektima života npr. uspostavljanju odnosa, rješavanju sukoba, sabranosti, koncentraciji, itd. Usredotočeni smo na šutnju među djecom predškolske dobi, na razdoblje početaka neverbalnih oblika komunikacije. Djeca ove dobi uče kroz igru koja je često karakteristična po komunikaciji bez riječi. Osim igre promatrat ćemo i ostale aktivnosti u kojima se pojavljuje šutnja kao dio sporazumijevanja. Razloge i zastupljenost ovog oblika komunikacije u različitim dobnim skupinama predškolske djece približit će anketa provedena među odgajateljima.

Ključne riječi: tišina, komunikacija, odgoj, predškolska dob, igra

Summary

As the topic of the thesis suggests, the concept of silence will be presented as an integral form of communication, along with its advantages and disadvantages concerning communication.

Silence is not only the absence of sounds, voices and noises, but also a part of non-verbal communication that can really help us in certain aspects of life, such as establishing relationships, resolving conflicts, composure, concentration, etc. The focus will be on silence among preschool children, since the non-verbal forms of communication usually develop during that period, when the children learn through playing and can use silence in their games. In addition to playing, the focus will also be on other activities which include silence, as well as the reasons for that silence. This will be demonstrated with the help of a survey conducted among educators working in groups with children of different ages. This will allow us to find out at what age silence is most used and developed as a form of positive communication.

Key words: silence, communication, education, preschool age, play

Uvod

Odnosi među ljudima pripadaju bitnom području života, jer se njima zadovoljava većina čovjekovih potreba. U njihovom održavanju nailazimo na razne izazove, među kojima je možda i najveći sama komunikacija, kako verbalna tako i neverbalna. Jasno je da se odnosi počinju intenzivno graditi već od najranije djetetove dobi te kroz njegov rast u prvih nekoliko godina života. Promatrajući okolinu djeteta možemo zaključiti da je njegova uža obitelj prvi 'izvor odnosa' kroz koji uči komunicirati s vanjskim svijetom, no mnogo je djece koja već u vrlo ranoj dobi započinju pohađati program predškolske ustanove te se krug odnosa time znatno proširuje. Stoga je potrebno naglasiti da je kod djece predškolske dobi osobito važan odnos roditelj - dijete - odgojitelj. Predškolska ustanova se u ovom kontekstu može promatrati kao prva životna „stepenica“ koja odvaja dijete od roditelja. A kako bi se stvorili optimalni uvjeti za djetetov govorni razvoj potrebno je pratiti i razvojne karakteristike jezično-govornog razvoja svakog djeteta.

U prethodno spomenutoj predškolskoj ustanovi komunikacija je širok pojam koji sadržava mnogo aspekata. Aspekt na koji ćemo se usmjeriti u radu je tišina u komunikaciji među djecom u predškolskoj ustanovi. Nećemo razmatrati samo tišinu kao pojam ili dio neverbalne komunikacije, već i njene uzroke, posljedice, prednosti, nedostatke, itd. Tišinu je gotovo nemoguće promatrati kao izdvojeni pojam, jer često, a osobito kod djece dolazi u „paketu“ s još nekim vidovima neverbalnog izražavanja. Stoga je važno usmjeriti se i na popratne neverbalne znakove poput: pogleda, gesta, izraza lica, itd.

Tišina, odnosno šutnja se u današnjem bučnom svijetu gotovo ne ističe. Međutim, ona je dio nas. Uloga predškolske ustanove je da zadovolji mnoge djetetove potrebe pa tako i potrebu za šutnjom. Kao i kod odraslih, u mnogim situacijama djeca su željna tišine, nekad ona dolazi i kao prirodan proces. Tako da je rad obuhvatio i situacije u kojima se djeca susreću s tišinom. Jedna od tih situacija, a možda i najčešća je zasigurno igra.

Igra je najvažnija i najzastupljenija aktivnost djece predškolske dobi. Ono kroz nju uči i otkriva svijet oko sebe, pa tako i spoznaje tišinu kao dio igre, u mnogim situacijama šutnja je djetetu nametnuta, no u igri on ju često samostalno izabire. Kako dijete raste tako i uči igrati igre prožete tišinom, koje mu pomažu u razvoju koncentracije.

U posljednjem djelu rada tišinu ćemo razmatrati kroz provedeno istraživanje. Istraživanje je provedeno među 70 ispitanika u 7 predškolskih ustanova Zagrebačke županije. Pitanja se odnose na općenite podatke poput broja djece u skupini ili dobna skupina u kojoj odgojitelji rade. Drugi dio istraživanja sastojat će se od 13 konkretnih pitanja s ponuđenim odgovorima, iz kojih ćemo saznati uzroke, posljedice tišine, situacije u kojima se koristi i iz kojih razloga, spol koji ju češće koristi, itd. Cilj istraživanja je ispitati mišljenja i stajališta odgojitelja o tišini među djecom, smatraju li je pozitivnim ili negativnim vidom komunikacije.

1. Općenite značajke komunikacije djece predškolske dobi

Komunikacija se različito definira, ali u najširem značenju možemo ju opisati kao: „sredstvo s pomoću kojega dvije ili više osoba izmjenjuju informacije i međusobno utječu na svoja mišljenja i ponašanja.“ (Šegota i sur., 2003, str. 6.) Termin komunikacije povezan je s korijenom latinske riječi „communis“ što znači zajedničko. Komunikacija je dvosmjernan proces, te se razvija u dva smjera. Prvi pokušava razumjeti izražene misli, emocije ili stavove, dok je drugi u funkciji što učinkovitijeg odgovaranja na izražene misli, emocije ili stavove. (Lupis, 2002.) Kad ljudi pokušavaju komunicirati, oni pokušavaju uspostaviti zajedništvo s pojedincem ili grupom. „Važno je i u kakvu se ozračju komunikacija odvija, ima li dominantnih sugovornika ili su oni podjednako važni.“ (Zrilić, 2010., str. 231) Komunikacija se sastoji od sadržajne i relacijske komponente. Sadržajna obuhvaća ono što je rečeno ili učinjeno, dok relacijska prikazuje način na koji je nešto rečeno ili učinjeno. Da bi komunikacija bila što uspješnija potrebno je zadovoljiti 3 uvjeta: izvor informacije - onaj koji odašilje poruku, prijenosni vod - način na koji se poruka prenosi i odredište - primatelj. (Brlas, 2010.) Za pobliže objašnjenje spomenutog potrebno je raščlaniti ljudsku komunikaciju na 6 osnovnih značajki. Prva značajka su različiti razlozi komuniciranja među ljudima. Zatim, komunikacija sadrži namjerne i nenamjerne učinke, te obostranost komunikacije između ljudi, odnosno sudjelovanje najmanje dviju osoba u razgovoru. Također, komunikaciju karakteriziraju i simboli koje koristimo, te njena uspješnost ili neuspješnost.

Komunikaciju upotrebljavamo u različitim sferama svakodnevnog života: počevši od obitelji, vrtića, škole, radnog mjesta, itd. Gdje god se krećemo, koristimo neki oblik komunikacije, bilo da je to govor, mimika, gestikulacija ili samo način hoda. Kako je već spomenuto, ovi oblici usvajaju se od najranije dobi. Prema tome predškolska ustanova kao prvo djetetovo okruženje nakon obitelji ima neizostavnu ulogu pružanja sigurnosti i upoznavanja djeteta s pravilima skupine. (Lupis, 2002.) Važno je da dijete uči svoje osjećaje, misli i potrebe izražavati kroz prihvatljive oblike komunikacije, te da istovremeno razvija emocionalne i socijalne kompetencije. (Reardon, 1998). Važnost komunikacije u dječjoj dobi osobito je naglašena u konvenciji o pravima djeteta, gdje se navodi da dijete ima pravo na slobodan govor i da ga se posluša, ali i ozbiljno shvati. (https://www.unicef.hr/wpcontent/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djetet

[a_full.pdf](#)) Ovo pravo treba biti jasno prepoznato u temelju odgojnog rada u predškolskoj ustanovi

Djeca, kao i odrasli, komuniciraju iz određenih razloga ili potreba. Dijete će komuniciranjem tražiti pomoć, pozdraviti, komentirati, tražiti što želi, izreći što ne želi, tražiti objašnjenje, itd. Kod djece je važno razlikovati predintencijsku i intencijsku komunikaciju. Kod predintencijske komunikacije dijete nije naučilo slati signale, stoga odrasli interpretiraju poruke na temelju djetetovog ponašanja ili iskazivanja emocija. (Cepanec, Ljubešić, 2012.) Plač je prvo vokalno sredstvo za iskazivanje neugodnih emocija. (Šego, 2009.) Stoga, ako dijete zaplače, majka će moći zaključiti npr. da je gladno i nahraniti ga. Intencijska komunikacija uključuje svjesnu izvedbu nekog ponašanja za postizanje cilja, npr. ukoliko dijete želi da mu odgojitelj dohvati dudu, pogled će usmjeriti prema dudi i odgojiteljevoj ruci koja tu dudu može dohvatiti. (Stanešić, Ljubešić, 2012.) Intencijska komunikacija pojačava se napretkom govornog razvoja.

Brajša (2013., str.21) ukazuje da djetetov govor i način komuniciranja nije odvojeni sustav već se uklapa u cjelinu razvoja: „Psihomotorni razvoj djeteta povezan je s razvojem vještine i korištenja razgovora između djeteta i njegove neposredne okoline.“ Karakteristika rane djetetove dobi je učenje po modelu odraslih, što znači da dijete promatra ponašanje i način komuniciranja odraslih osoba koje zauzimaju značajnu ulogu u njegovu životu, te ih spontano uzima za model vlastitog ponašanja. Zbog toga je za razvoj pozitivnih oblika komunikacije kod djece ključan dobar model, tj. odrasla osoba koja na primjereni način komunicira s djetetom, ali i sa svojom širom okolinom. (Lupis, 2002.) Djeca će u interakciji s odraslima i u blizini onih koji ih potiču na jezično izražavanje, usvajati jezik. Kvalitetna komunikacija s odraslima, djeci omogućuje temelje za čitanje, razumijevanje i usvajanje jezika, te lakše uključivanje u zajednicu. Za razvoj kompetencija u ovoj dobi također je ključno što više razgovarati s djetetom, kroz dijalog poticati ga na izražavanje svojih dojmova, mišljenja i osjećaja te mu tako osigurati ulogu govornika, ali i slušatelja. (Lupis, 2002.) Zato, ukoliko ne komuniciramo s djetetom, ono neće naučiti komunicirati, jer dijete u svakodnevnim interakcijama s okolinom usvaja jezik. (Stančić i Ljubešić, 1994.). Stoga je važno naglasiti da različiti oblici svakodnevnih kontakata s djecom, roditeljima i stručnim suradnicima iziskuju razvijene socijalne vještine i sposobnost kvalitetne komunikacije. (Previšić, 1999.) Za razliku od djece rane dobi, djeca predškolske dobi su fazi brzog razvoja govora, usvajanja gramatike, korištenja dugih i složenijih rečenica. (Morrison, 1988.)

Odgojitelj je u radu s djecom pozvan toplinom, mirnoćom i ljubavlju stvoriti pozitivno verbalno okruženje. Osim pozitivnog verbalnog okruženja uloga odgojitelja je da na kreativan način pomaže djetetu usvajati jezik. Mogući su neki od sljedećih načina: čitanje iz raznih izvora, pričanje priča, razgovor o pročitanoj, dramski prikazi pročitane ili ispričane priče, povezivanje priča sa stvarnim životom, postavljanje pitanja, itd. Odgojitelj bi djetetu češće trebao biti partner nego autoritet, te ga igrom, a ne prisilom motivirati za ispunjavanje određenih zahtjeva. (Šego, 2009.)

Dakle, dijete predškolske dobi velikim dijelom uči komunicirati kroz igru. Igra je dječja slobodna aktivnost koja ga odvaja od realnog svijeta, zaokupljuje i dijete u njoj uživa, te se u igri osjeća ugodno i sigurno. (Huizinga, 1992.) Osim što je zaslužna za pokretanje mašte, ona doprinosi i razvoju intelektualnih sposobnosti. Stoga je osobito važan odgojiteljev pristup u toj najosjetljivijoj, ali i najpogodnijoj dobi za razvoj komunikacijskih vještina, jer dobro vođena igra od strane odgojitelja dijete priprema za odrastanje. Uči ga uspješno svladavati ispravno ponašanje u novonastalim situacijama, uspostavljati zdravu komunikaciju s vršnjacima i odraslima, te izbjegavati sukobe s drugom djecom, odnosno rješavati ih na mirniji način. (Mahmutović, 2013.)

1.1. Verbalna komunikacija

Verbalna komunikacija je uz neverbalnu glavni oblik komunikacije, a uključuje upotrebu jezičnih znakova odnosno slova i fonema, što znači da se manifestira isključivo kroz pismeno ili usmeno izražavanje. Kako bi bila što preciznija ona zahtjeva uporabu koda, a kao kod se koristi jezik, dok je govor čin koji omogućuje ostvarivanje koda odnosno jezika, bilo usmenim bilo pismenim putem. Uz kod i govor, neophodno je znanje i uporaba pojmova u ovoj vrsti komunikacije, kako bi se poruka što bolje dekodirala, a za to je potrebno apstraktno razmišljanje koje je kvalitetno obilježje ljudskog kognitivnog procesa. Osnovni elementi verbalne komunikacije su: pošiljalac - osoba koja šalje poruku, primalac - osoba koja prima poslanu poruku, kod ili jezik kojim se poruka šalje, kanal tj. medij kojim se prenosi poruka, sama poruka sa svojim sadržajem koji može biti mišljenje, ideja, namjera, izjava i slično, kontekst koji podrazumijeva situaciju u kojoj se odvija komunikacija, povratna informacija ili odgovor primatelja te buka u komunikacijskom kanalu koja može iskriviti samu poruku. (<https://www.enciklopedija.hr/komunikacija>)

Prema tome, govor može biti komuniciranje s drugima ili sa samim sobom. Odvija se u jednom smjeru jer obuhvaća samo davanje, dok se u razgovoru i primaju i šalju poruke. (Bašić i sur., 1994). Govorom se postižu dvije funkcije: upravljanje svojim mislima i interakcija s okolinom. Kod djeteta se u početku govor i misao razvijaju neovisno, te imaju različite korijene. Govor posjeduje 3 glavna čimbenika: semantički, sintaktički i fonološki. Semantički uključuje značenje rečenice, sintaktički se odnosi na strukturu rečenice (subjekt, predikat, itd.), dok fonološki obuhvaća zvuk i izgovor rečenice. Misao dijelimo na realističnu i imaginativnu. Realistična misao pomaže nam u rješavanju određenih problema na uobičajen način, dok je imaginativno mišljenje povezano sa slobodnim stvaranjem asocijacija, a poznato nam je i pod nazivom mašta. (Andrilović, Čudina-Obradović, 1994.) Jezična odnosno verbalna ili lingvistička faza kod većine djece započinje u prvoj godini života, u kojoj dijete svjesno proizvodi zvukove koje čuje u okolini. (Šego, 2009.) Unatoč, širokom rječniku, ispravnom gramatičkom izrazu i točnom artikuliranju karakterističnim za verbalnu komunikaciju, djeca predškolske dobi ponekad će više reći neverbalnim izrazom. (Kljunić, Cepanec i Šimleša, 2016.)

1.2 Neverbalna komunikacija i oblici neverbalne komunikacije

Prije nego pobliže opišemo neverbalne oblike komunikacije, važno je spomenuti da verbalna komunikacija ne isključuje neverbalnu, već se one međusobno nadopunjuju kako bi poruka bila što jasnije prenesena: „Poruka koja se prenosi riječima može biti bitno izmijenjena kada joj se pridodaju neverbalni znakovi.“ (Brlas, 2010, str. 132) Neverbalna komunikacija ima ulogu određenja međuljudskih odnosa, izražavanja stavova i pokazivanja emocija. (Brlas, 2010.) Ona je najraniji oblik komunikacije, a njome se iskazuju poruke koje nisu prenesene riječima. (Markić, 2010.) Dakle, nadovezujući se na prethodnu misao, neverbalna komunikacija uključuje načine kojim osobe komuniciraju namjerno ili nenamjerno bez riječi. Neverbalni oblici komunikacije koriste se kako bi se što bolje izrazile emocije, stavovi, osobine djeteta, te kako bi se mijenjala ili poticala verbalna komunikacija. (Knapp i Hall, 2010.) Ovaj oblik komunikacije uključuje nelingvistički vokalni sustav, a on obuhvaća paralingvistička obilježja: šumove, zvukove, glasnoću, intonaciju i ekstralingvistička obilježja: ritam, artikulaciju, tempo govora, naglasak slogova i riječi u rečenici. Neverbalna komunikacija pripada i nevokalno proksemičko-

kinezičkom sustavu koji uključuje facijalnu ekspresiju, geste, poglede te položaj tijela. (Zrilić, 2010.)

Izvor: <https://webneel.com/webneel/blog/20-beautiful-baby-oil-paintings-inspiringcollection> (7.9.2021.)

Prilikom prenošenja poruke većinom smo usredotočeni na same riječi, no važan je i način na koji nam se netko obraća. (Reardon, 1998.) Dijete u najranijoj dobi, dok još nije ovladalo jezikom, oslanja se na neverbalne znakove prilikom komuniciranja. Tako da ono već u majčinoj utrobi komunicira, odnosno na određeni verbalni podražaj reagira pokretom tijela. (Šego, 2009.) S obzirom da djeca predškolske dobi tek usvajaju pravila verbalne komunikacije, važno je usmjeriti pažnju na neverbalne signale, a odgojitelj kako bi što uspješnije usavršavao svoju praksu, pozvan je prepoznavati verbalne i neverbalne znakove djece. (Zrilić, 2010.) Kako je prethodno spomenuto, u neverbalne znakove se ubrajaju: geste, izrazi lica, pogledi, dodiri, itd.

1.2.1. Izrazi lica

Neverbalna komunikacija djece razlikuje se od neverbalne komunikacije odraslih. Djeca se manje suptilno obraćaju ukoliko žele izraziti svoje osjećaje ili potrebe, jer djeca nemaju izraženu sposobnost kontroliranja emocija na licu kao što to imaju odrasli. (Knapp i Hall,

2010.) Dijete već od trećeg mjeseca života komunicira licem, stoga mu lice kao i odraslima postaje jedan od najvažnijih sredstava komunikacije s okolinom koja ga okružuje. (Bećirović, 2020.) Mnoga istraživanja koja se usmjeruju na promatranje izraza lica pokazuju da djeca izrazima lica češće izražavaju pozitivne nego negativne osjećaje. (Buck, 1984.). Knapp i Hall (2010.) opisuju ekspresije lica kao prikaz šest osnovnih emocija: tuga, radost, ljutnja, strah, iznenađenje i gađenje. Borg (2009.) navodi da se najbolje može prepoznati osjećaj sreće, dok je osjećaj iznenađenja kratkotrajan pa ga je i najteže utvrditi. Dakle, radost će se često iskazati osmijehom, međutim i osmijeh može biti lažan u svrhu prikrivanja emocija. Promatranje očiju koje se u trenutku iskrenog osmijeha sužavaju pomoći će u njegovom prepoznavanju. Međutim, osim izražavanja emocija, izrazi lica mogu imati regulacijsku funkciju u svrhu osiguravanja povratnih informacija i upravljanja za vrijeme interakcije. Ustvari, neki istraživači vjeruju da izrazi lica prvenstveno služe u svrhu komuniciranja, a ne izražavanja emocija. (Knapp i Hall, 2010.)

1.2.2. Pogled, kontakt očima

Pogled pojedinca odnosi se na način gledanja, koji može, ali i ne mora biti usmjeren prema drugome. Ukoliko se dvije osobe prilikom interakcije međusobno gledaju, taj pogled nazivamo uzajamni pogled. (Knapp i Hall, 2010.) Pogled nam često prenosi više informacija od drugih dijelova tijela (Borg 2009.), a iz njega je moguće iščitati određene informacije o emociji prisutnoj kod druge osobe. (Knapp i Hall, 2010.) U radu s predškolskom djecom važno je da odgojitelj prenese dojam da se djetetu zaista obraća, a to će postići upravo pogledom. (Apel, 2003.) Odgojitelj se često susreće s pogledom djeteta, iz kojeg može procijeniti kako je dijete raspoloženo. Tako se primjerice zbunjenost i rastresenost iskazuju minimalnim kontaktom očima, dok je odsutnost pogleda odnosno njegovo neprestano odvrćanje, znak određenog ozbiljnijeg problema. Međutim, kod djeteta je karakteristično odvrćanje pogleda i kao osjećaj srama, prilikom susreta s nepoznatom osobom. (Borg,2009.) Autor Borg, također navodi da u odnosu odgojitelj- dijete, odgojitelj treba prepoznati dugi pogled djeteta usmjeren prema njemu kao znak da mu dijete nešto želi reći. Direktan pogled djeteta prema sugovorniku, u ovom slučaju odgojitelju je signal za pridavanje pažnje. Dijete će to često činiti tijekom aktivnosti u kojoj želi iskazati svoju vješnost. (Knapp i Hall, 2010.) Iako smo prethodno spomenuli da kontakt očima prenosi više informacija od ostalih dijelova tijela, ipak nije samo pogled

dovoljan za otkrivanje emocija, već je uloga odgojitelja da prati i ostale neverbalne znakove koje mu dijete pokazuje. (Borg, 2009.)

1.2.3. Geste

Geste su neverbalni znakovi koji nam uvelike olakšavaju razumijevanje poruke, osobito u radu s djecom. One su također i najvažnije sredstvo komunikacije u razdoblju predjezične komunikacije. (Cepanec i Ljubešić, 2012.)

Knapp i Hall (2010.) navode kako geste mogu biti u vezi s govorom te se takve geste lakše razumiju, a mogu biti i neovisne o govoru. Geste neovisne o govoru nazivamo amblemi. Ambleme poput „da“, „ne“, „tišina“, „neću“, „dođi“, djeca već do treće godine mogu prepoznati, a ta sposobnost raste do pete godine života. Osim prepoznavanja, čak i ona djeca koja još nisu razvila govorne sposobnosti mogu upotrebljavati od deset do šezdeset znakova autonomne gestikulacije. (Knapp i Hall, 2010.)

Gestikulacije pomažu u tumačenju, izražavanju stava, svladavanju određene situacije, itd. No, dijete gestama može izražavati i različita stanja, npr. nesvjesni pokreti tijela koji su odraz nesigurnosti prilikom dolaska u vrtić, pokazatelji su emocionalnog stanja bez izgovorene riječi. Utjehu koju dijete traži od drugih zamjenjuju djetetovo grljenje nogu u sjedećem položaju, što nam može pokazati situaciju u obitelji ili neki drugi problem. Međutim, ne gestikuliraju samo djeca, već i odgojitelji. Ukoliko želi uspostaviti kontakt s djetetom, odgojitelj će se nagnjati prema njemu. Ako se dijete približi prihvatilo je odgojiteljev „poziv“ na komunikaciju, a udaljavanjem signalizira odbijanje. (Knapp i Hall, 2010.) Kako dijete raste, tako napreduje i njegov govorni razvoj, pa se istovremeno povećava i verbalizacija, no geste pridodane riječima uvijek ostaju pomoć pri razumijevanju poruke koje dijete odašilje. (Cepanec i Ljubešić, 2012.)

2. Karakteristike jezično-govornog razdoblja djece po dobi

Promatranje karakteristika jezično-govornog razvoja djece pojedine dobi, omogućuje jednostavnije razumijevanje razvoja i korištenja kako verbalne, tako i neverbalne komunikacije u određenoj dobi. Mlađa djeca koja još nisu svladala govorne vještine,

pretežito svoje stanje i potrebe izražavaju spontanom neverbalnom komunikacijom – mimikom, gestama, pokretima. Svladavanje komunikacijskih vještina pomaže da ista ova stanja izraze na okolini razumljiviji i njima jednostavniji način. Autori knjige „Kako dijete govori“ opisuju jezično-govorni razvoj predškolskog djeteta po životnoj dobi, te objašnjavaju što pripada urednom, a što usporenom jezično-govornom razvoju. Prema toj podjeli navode da dijete od petnaestog do osamnaestog mjeseca ima uredan jezično govorni razvoj ukoliko u svom govoru koristi od pet do dvadeset riječi, uglavnom imenica te koristi i jednostavnije izraze poput pozdrava 'pa-pa' i slično. Pokazuje i imenuje dijelove tijela, a svojstveno mu je ponavljanje fraza i riječi za drugima, te traženje objašnjenja na svoja brojna pitanja. Ono već dobro razumije jednostavne upute te ih je sposobno pratiti i ostvariti, a i samo pokazuje zanimanje za svoju okolinu. Ukoliko se ne slaže s postavljenim zahtjevom, jasno protestira odmicanjem i kratkim odgovorom 'ne'. Kod usporenog jezično-govornog razvoja dijete još nije svladalo ove kratke forme komunikacije, te još ne prepoznaje značenje kratke riječi 'ne', ne razumije i ne uspijeva primijeniti jednostavne upute i odgovoriti na jednostavna pitanja. Ne razumije u potpunosti geste te ih i samo ne koristi u svojoj komunikaciji.

Što se tiče karakteristika jezično-govornog razdoblja djece od godine i pol do dvije godine, i dalje je zastupljeno ponavljanje riječi odraslih osoba, a rječnik se već temelji na otprilike pedeset stalnih riječi. Osim dijelova tijela, počinje imenovati i životinje te povezivati i oponašati glasanje svojstveno pojedinoj životinji. Usvojene riječi više nisu isključivo imenice, nego i glagoli, pridjevi i zamjenice. U ovom razdoblju dijete pomoću kratkih fraza nastoji izraziti i svoje emocionalno stanje. Ukoliko je ovoj dobi jezično-govorni razvoj usporen, može se očekivati da dijete i dalje neće razumjeti i neće uspjeti pratiti jednostavne upute i pitanja koja su mu upućena. Neće biti vješto u igrama pretvaranja te u oponašanju riječi i radnji odraslih osoba.

Dijete u dobi od druge do treće godine uredno jezično-govornog razvoja napreduje u imenovanju stvari koje svakodnevno koristi te započinje sa slaganjem rečenica od dvije do tri riječi. Listajući slikovnice imenuje ilustracije te je spremno pratiti i slušati kratke priče. Osim izjavnih rečenica, postavlja i jednostavna pitanja te pažnju svoje okoline počinje privlačiti korištenjem riječi. Razumije upozorenje na opasnost te izražava vlastite emocije.

Osim imenovanja predmeta, rječnik se obogaćuje i imenovanjem boja. Ukoliko dijete u ovoj dobi nije dostiglo karakterističan stupanj razvoja, ono još uvijek ne postavlja pitanja i ima poteškoće s odgovaranjem na njih. U komunikaciji ne koristi rečenice nego pojedine riječi, a ponekad je njihov izgovor teško razumljiv. Moguća je i vrlo slaba usredotočenost na slušanje jednostavnih priča ili pjesmica.

Od treće do četvrte godine dijete urednog jezično-govornog razvoja već vrlo uspješno svladava mnoge izazove komunikacije. Koristi proširenije rečenice, s tri do četiri, a ponekad i više riječi te postavlja različita pitanja o razlogu, vremenu, mjestu i slično. Zna se predstaviti izgovarajući svoje ime i prezime te starosnu dob. Vješto koristi zamjenice i prepričava događaje, a ukoliko primijeti da ga drugi nisu dobro razumjeli, ono se trudi pojasniti svoju izjavu. Razumije i izvršava već i složenije upute koje se sastoje od više radnji (npr. 'Pronađi autić, donesi ga i daj prijatelju Marku.'). Koncentracija za slušanje priča produljuje se otprilike na deset minuta. Zanimljivost je da svoj govor u komunikaciji s mlađom djecom od sebe prilagođava njihovim mogućnostima.

Svladavajući pravila ponašanja, traži dopuštenje za ono što želi poduzeti. Za razliku od urednog govorno-jezičnog razvoje ove dobi, dijete koje ima usporeni govorno-jezični razvoj još uvijek posjeduje vrlo siromašan rječnik te nije još uspjelo svladati dio glasova. Teško ga se može razumjeti i pratiti kad nešto želi ispričati, a i samo nije spremno slušati i izvršavati upute s više uzastopnih radnji. Prilikom rješavanja problema ne koristi govor te rijetko ulazi u interakciju s drugom djecom.

Razdoblje od četvrte do pete godine karakterizira slušanje duljih priča i veća koncentracija, odgovaranje na složenija pitanja te postavljanje pitanja o značenju pojedinih riječi i izraza. Usvaja brojanje i imenuje geometrijska tijela te prepoznaje dijelove koji nedostaju iz cjeline. Ukoliko nije postiglo uredan jezično-govorni razvoj, dijete i u ovoj dobi posjeduje još uvijek siromašan rječnik te je spremno koristiti samo jednostavne rečenice. Ima poteškoće s pamćenjem, te nema dovoljno razvijenu glasovnu svjesnost.

U dobi od pete do šeste godine dijete urednog govorno-jezičnog razvoja svladalo je izgovaranje svih glasova te koristi gramatički pravilne i složene rečenice. Ono prepričava priče koje je čulo, ali u njih isprepliće i elemente svoje mašte. Razumije i koristi koncept

vremena – što se dogodilo danas ili jučer, što će se dogoditi sutra, kada je jutro, podne, večer i slično. Osim govorenja, svladava i pisanje te prepoznaje i imenuje brojke i slova, a zna napisati i vlastito ime. Ukoliko je njegov jezično-govorni razvoj usporen, ono još uvijek griješi u izgovaranju glasova te ima gramatičke pogreške. Ima poteškoće u razumijevanju različitih kategorija riječi (prijedloga, suprotnih pojmova...). Nije spremno ponoviti i prepričati priču, a teško pamti i bitne događaje.

U razdoblju od šeste do sedme godine dijete već bez problema koristi složene jezične strukture te usvaja i nabraja dane u tjednu i apstraktne pojmove poput sreće, ljubavi, bogatstva... Pojačava se njegov interes za slova i listanje slikovnica i prilagođenih knjiga te za pisanje. Rado prepričava događaje i razgovara o različitim temama i likovima. Sposobno je kontrolirati glasnoću govora te usvaja fonološku svijest, analizu i sintezu, rastavlja riječi na slogove i glasove, a može razdvojiti i prvi i posljednji glas u riječima. Poznaje slova i vježba pisanje te uspostavlja odnos slovo-glas. No, ukoliko ima poteškoću s usporenim jezično-govorim razvojem, ono i dalje ima siromašan rječnik, te koristi isključivo jednostavne rečenične strukture. Teško razumije apstraktne pojmove, ne usvaja glasovnu i fonološku svjesnost te i dalje ne razlikuje slova i brojke.

Odgovitelj svoj način rada i materijale koje koristi u radu treba prilagoditi djetetovoj dobi i sposobnostima. (Bredenkamp, 1996.)

3. Tišina kao dio međusobne komunikacije djece rane i predškolske dobi

Zanimljiva rečenica teologa Vučkovića „Šutnja riječi daje snagu.“ (Vučković, 2006, str.6) potiče na razmišljanje o važnosti i značenju šutnje ili tišine u životu općenito, ali i u međusobnoj komunikaciji. Važno je prepoznati zbog čega ona nastupa i kakav je njen ishod u komunikaciji. Nije svejedno u kojem se emocionalnom stanju dijete nalazi u vrijeme kada izabire šutnju kao svoj način komunikacije. Pritom odgovitelj treba na prikladan način odgovoriti izazovu djetetove šutnje.

Zanimljivo je da tišinu odnosno šutnju kao paralingvističko obilježje neverbalne komunikacije često shvaćamo samo kao izostanak riječi, zvukova i šumova, ne uzimajući u obzir koliko ona pomaže u današnjim vremenima pojačane buke. U određenim situacijama (kao što su primjerice trenuci tuge, svečani trenuci poput pjevanja nacionalne

himne i sl.), ovisno o mjestu (crkve, bolnice, sudnice) gdje se nalazimo tišina se nameće samim prostorom u kojemu se nalazimo. Ponekad i sami izabiremo tišinu, npr. šetnjom u prirodi kako bi osluškivali zvukove ili životinje koje tamo nalazimo ili u nekim intimnijim i osobnijim situacijama u kojima nam tišina posebno odgovara. (Knapp i Hall, 2010.). Važno je ovu vrstu tišine koja pomaže osluškivanju svijeta oko nas ponuditi i djeci predškolske dobi kao način upoznavanja vlastite okoline.

Primjećujemo da šutnju upotrebljavamo svakodnevno, no potrebno je istražiti zbog čega i na koji način ju koristimo. Iako se možda čini paradoksalnim, tišina može biti vrlo „rječita“, no ponekad su trenuci tišine semantički najispunjeniji. (Sabol, 1996) Kod djece je izražavanje emocija spontanije i direktnije nego kod odraslih. Djeca se također služe tišinom uz još neke oblike neverbalne komunikacije, u različitim situacijama i različitim mjestima (obitelj, vrtić, park, igra..)

3.2. Najčešće situacije u kojima djeca međusobno komuniciraju tišinom, tj. šutnjom

Svatko tko je u doticaju s djecom može zapaziti kako djeca ponekad šutnju koriste i svojevolumeno kao oblik neverbalne komunikacije. Stoga, važno je djecu promatrati u trenucima šutnje, jer često uz šutnju koriste dodatne oblike neverbalne komunikacije (ponašanje, igra, crtež, snovi i noćne more) koji pomažu u razumijevanju tišine. (Lupis, 2002.) Brajša navodi da je uzrok šutnje često nedostatak riječi u pojedinim situacijama ili jednostavno strah od izricanja vlastitog mišljenja. Ponekad se može raditi i o pitanju kulture ukoliko se nalazimo u prostoru u kojemu je predviđena šutnja. (Brajša, 1996.) Od njegovih navoda možda je i najznačajnija tvrdnja da „Šutnjom pokazujemo naš interes za sugovornika i njegove riječi. Iza mnogih riječi je sakriveno neizgovoreno. Šutnja može govoriti više nego tisuću riječi.“ (Brajša, 1996, str.31) Kao i u svijetu odraslih, ove se riječi mogu primijeniti i na svakodnevicu predškolske djece. Moguće je da će dijete šutjeti ako osjeća strah npr. u situacijama kada im se odrasla osoba obraća povišenim tonom. Postoje situacije u kojima šutnjom izražava svoju ljutnju nakon sukoba s vršnjacima ili odraslim osobama. Mogu također iskoristiti šutnju tijekom igre kao vid koncentracije ili jednostavno kao dio igre, što je spontano korištenje tišine. Vjerojatno je da će dijete šutjeti i ukoliko ne zna odgovor na postavljeno pitanje. Često je šutnja povezana i sa samom osobnosti, pa će

tako djeca introvertirane naravi teže stupati u komunikaciju i češće šutjeti. Šutnja je često i prirodni dio komunikacije tijekom interakcija bilo s djecom ili u kontaktu s odraslima.. (Knapp i Hall, 2010.)

Izvor: <http://esciencecommons.blogspot.com/2011/03/key-factsaboutnonverbalcommunication.html> (7.9.2021.)

3.2.1. Igre koje ne iziskuju komunikaciju riječima

Igra je neizostavna dječja aktivnost karakteristična za učenje i usvajanje novih znanja i vještina. Igra je preduvjet za izgradnju cjelokupne osobnosti. (Stevanović, 2003.) Obzirom da ima veliku ulogu u životu djeteta, ali i odrasle osobe, ona je predmet proučavanja psihologije, antropologije, sociologije, pedagogije i drugih grana znanosti. U pedagogiji, ne samo da je predmet proučavanja već je i sredstvo odgoja te metoda rada i pružanja djetetu onoga što mu je potrebno za rast i razvoj. Nije teško zaključiti da je to najdraža aktivnost djece koja dolazi spontano, ali kao što je spomenuto, ima vrlo bitnu ulogu. Ona potiče razvoj kreativnih, kognitivnih, socijalnih i stvaralačkih vještina. Bez obzira na svoju odgojnu i obrazovnu funkciju, ona ipak dolazi u ulozi zabave, rekreacije i razonode. (Duran, 2011.) U igri dijete razvija svoju samostalnost i odgovornost, s obzirom da mu je dana mogućnost da slobodno bira i donosi odluke. Dijete kroz igru uči komunicirati, rješavati konflikte, pobjeđivati i gubiti, poštivati pravila, stupati u kontakt s

vršnjacima i odraslima, itd. Dijete se uz mnoge uloge koje mu igra donosi priprema za svijet odraslih. (Klarin, 2017.)

Ono što razlikuje igru djeteta predškolske dobi od igara u odrasloj dobi je da je proces igre u ovoj dobi važniji od samog ishoda, ona je autentična aktivnost koja posjeduje vlastite izvore informacija te ima mogućnost oslobađanja od napetosti i rješavanja sukoba. Kod djece ona je slobodan izbor bez pritiska. (Stevanović, 2003.)

Duran (2011.) igru dijeli u 3 kategorije: funkcionalnu igru, simboličku igru i igru s pravilima.

Igra razvija djetetove komunikacijske vještine, stoga je važan svaki vid komunikacije u igri, pa tako i tišina. Osim igara tišine koje usavršavaju koncentraciju i fokusiranost, te poboljšavaju vještinu slušanja, djeca koriste i igre koje ne iziskuju komunikaciju riječima. Pod tim vidom Duran (2011.) navodi slijedeće igre te ih opisuje: igra lovljenja, ćorava baba, pantomime, graničar, križić-kružić. Svaka od tih igara razvija određeni dio osobnosti: motorički, kognitivni, misaoni i dr.

Postoje različite verzije igre lovljenja, no izvorna verzija bila bi da jedno dijete lovi ostalu djecu iz skupine. Moguće ju je provesti bez riječi, a ključan je dodir. Neverbalnom komunikacijom, tj. činom dodira određuje se daljnji tijek igre.

Izvor: <https://icebreakerideas.com/tag-games/> (7.9.2021.)

U igri 'Ćorava baba' djeca stoje u krugu dok se djetetu u sredini zaveže se marama oko očiju, te ga drugo dijete zavrti kako bi izgubio orijentaciju. Nakon što ga zavrti, dijete opipom

traži drugu djecu te pogađa tko je, ukoliko uspješno pogodi, riješio se uloge ćorave babe. Ovdje je također dominantna uloga dodira te namjerne šutnje kako bi dijete što teže prepoznalo koga je u igri dotaklo.

Izvor: <https://www.roditelji.hr/vrtic/igrom-protiv-strahova/> (7.9.2021.)

Igra 'pantomime' možda najsnažnije prikazuje ulogu neverbalne komunikacije u dječjoj igri. Njena je svrha isključivo pokretima tijela prikazati neku stvar ili radnju. Ova se igra može igrati u paru ili u većoj skupini.

Izvor:

<https://www.google.com/search?q=pantomime+plays+kids&tbm=isch&ved=2ahUKEwisvc39> (7.9.2021.)

Igra graničara je tjelesna aktivnost koja pretežito ne iziskuje govor. Djeca se podijeljena u dvije ekipe, svaka ima kapetana koji stoji izvan linije na suprotnim stranama te dodaje loptu

svojoj ekipi, a ekipa loptom pogađa igrače iz suprotne ekipe. Tko je pogođen taj ispada, a igra se nastavlja sve dok ostane samo kapetan koji ulazi u polje i igra sam protiv suprotne ekipe. Igrači nastavljaju igru ukoliko ulove loptu ili se izmaknu ili su pogođeni loptom koja se odbila od poda. Pravila mogu biti prilagođena i izmijenjena.

U igri 'križić-kružić' razvijaju se kognitivne sposobnosti, vježba se koncentracija i razmišljanje. Ona ne zahtjeva razgovor tijekom igre, te je čak i poželjno radi lakše koncentracije igrati u tišini. Igru igraju dva igrača koja na papiru nacrtaju polja, te jedan po jedan crtaju križić ili kružić dok ne dođe do tri križića ili kružića u nizu.

3.2.2. Druge aktivnosti u kojima je zastupljena neverbalna komunikacija

Raspored sobe prema centrima aktivnosti omogućuje djeci da se sami opredijele za aktivnost koja im najviše odgovara. Svaka aktivnost ima svoje specifičnosti te se zbog toga centri aktivnosti razlikuju po svojem ustroju i načinu izvođenja aktivnosti i slobodne igre. Centar građenja zasigurno će biti ponešto bučniji od npr. centra početnog čitanja i pisanja i zbog toga bi bilo poželjno da su bučni kutići odvojeni od tiših, a tiši da budu adekvatno opremljeni za rad u tišini. (Mlinarević, 2004.) Aktivnosti koje iziskuju najveću mjeru tišine su one koje se provode u likovnom i matematičkom centru te centru početnog čitanja i pisanja. Neke od aktivnosti u kojima djeca rjeđe koriste verbalnu komunikaciju, a češće izabiru rad u tišini su crtanje, bojanje, listanje slikovnice te matematičke igre.

Crtanje je često omiljena dječja aktivnost. U njoj dijete bojama i linijama izražava svoje emocije, dijeli iskustva ili jednostavno uživa u samom procesu stvaranja. Odgojitelj treba djetetu omogućiti slobodu izražavanja i ne postavljati mu različite okvire. Nakon što se dijete samostalno izrazi, odgojitelj se treba zanimati za djetetov rad te ga potaknuti da mu objasni svoj crtež. Važno je da odgojitelj ne sugerira djetetu što je ono nacrtalo, nego da dijete samo odgovori. U starijoj dobi se djetetu može ponuditi tema ili zadatak koji će dijete ostvariti kroz svoj crtež, no važno je i dalje ostaviti djetetu slobodu da se izrazi na način na koji želi. Kroz različite zadatke, npr. crtanje unutar zadanog okvira ili crtanje određenog pojma, dijete usavršava finu motoriku, koncentraciju, usmjerenost, razvija maštu i kreativnost. Crtanje ne samo da pomaže u rastu i razvoju već može djetetu biti i olakšanje ukoliko se osjeća tužno ili ljuto. (Lupis, 2002.) Zbog toga se crtanje često koristi i u svrhu

terapijskog liječenja, tzv. 'art terapija', koja nije usmjerena isključivo na rješavanje problema ili negativnih situacija, već potiče i otkrivanje talenata i vrlina koje posjedujemo. (Šarančić, 2014.) Odgojitelj treba pokazati svoje zanimanje za djetetov rad i iskreno cijeniti proces i rezultat rada, a to će pokazati svojim reakcijama te naknadnim odnosom prema radu: ukoliko dijete želi, rad se može izvjesiti na zajednički pano ili omogućiti djetetu da ga ponese svojoj kući kako bi pokazao roditeljima. (Lupis, 2002.) Kao i crtanje, bojanje ima sličnu ulogu, pa tako često pomaže djetetu u njegovom izrazu kada mu nedostaju riječi. Bojanjem se razvijaju vještine poput koncentracije (ukoliko je zadan određeni zadatak, npr. bojanje unutar linija), razvija se fina motorika, kreativnost, usavršava se raspoznavanje i korištenje boja i oblika. Kroz boju djeca također izražavaju svoja emocionalna stanja, te se kroz njihov rad često može prepoznati koji osjećaji prevladavaju u djetetu u određenom trenutku. Ono što je vrlo važno kod bojanja jest to da su tijekom bojanja djeca slobodna izraziti što žele i na način na koji žele, pa će boje na njihovoj slici često odudarati od stvarnosti. (Lupis, 2002.)

Kako Verdonik (2015., str. 3.) navodi, „slikovnica je prvo likovno-literarno djelo koje dijete susreće i doživljava svim osjetilima.“ Ona omogućava djetetu spoznavanje svijeta oko sebe, pridonosi obogaćenju vokabulara, razvija potrebu za čitanjem, pomaže razvoju i usmjeravanju koncentracije i pamćenja te logičkog zaključivanja, daruje slikoviti prikaz situacija s kojima se djeca susreću. Slikovnica bi na neki način trebala pratiti poteškoće i radosti s kojima se djeca susreću kroz svoj rast i razvoj te im pomoći da uspješnije prođu kroz određene faze. (Zalar, 2009.)

3.2.3. Ostale situacije u kojima je zastupljena tišina kao sredstvo neverbalne komunikacije

„Tišina može značiti gotovo sve.“ (Knapp i Hall, 2010. str. 408) Kroz tišinu se ponekad izriče iznenađenje, ponekad radost i divljenje, s druge strane, ona je često znak neraspoloženosti, tuge ili drugih negativnih emocija. Autori Knapp i Hall ističu da je tišina važan element različitih interpersonalnih funkcija: funkcije naglašavanja, kontroliranja riječi ili ideja, procjenjivanja drugih osoba, odraz slaganja ili neslaganja s nečijom tvrdnjom, odbijanja odgovaranja na neko pitanje ili odbijanja ulaska u komunikaciju,

sakrivanja istine, izražavanja različitih emocionalnih stanja te trenutaka razmišljanja i razmatranja. (Knapp i Hall, 2010.)

Dakle, mnogo je značenja tišine i zbog toga je potrebno razumjeti njezin uzrok. Dijete će pri jutarnjem dolasku u vrtić vjerojatno biti povučenije te će mu trebati više vremena da se osjeća sigurnim i opuštenim za uspostavljanje verbalnog kontakta s okolinom. Taj proces treba poštivati, te je odgojitelj dužan djetetu pružiti sigurnost i pomoći mu da se osjeti prihvaćenim u novoj sredini. Kao što je već ranije spomenuto, djeca tišinom često mogu izražavati svoja mišljenja ili stavove. Nesigurno dijete će šutnju koristiti kao obrambeni mehanizam, a ponekad će i nedostatak komunikacijskih vještina biti uzrok nesigurnosti kod djeteta. Nadalje, tišina može biti posljedica svađe među vršnjacima ili neslaganja s odraslim osobama. Primjer takve situacije može biti dječja svađa oko igračke nakon koje šutnjom izražavaju svoje emocije te ne žele nastaviti zajedničku igru. Ne samo da će šutjeti u odnosu s vršnjacima, već i s odraslima. U slučaju rada u predškolskoj ustanovi, djeca će ovaj način komunikacije ponekad koristiti u susretu s odgojiteljima. U predškolskoj ustanovi djeca usvajaju i pravila ponašanja na određenim mjestima, pa će tako posjetom u crkvu ili kazalište učiti da je u tom prostoru potrebno održavati tišinu.

3.3. Prepoznavanje značenja šutnje u dječjoj komunikaciji prema okolini

„Značenje tišine se, kao i značenje riječi, može utvrditi tek nakon pažljive analize osoba u komunikaciji, teme razgovora, vremena, mjesta, kulture i tako dalje.“ (Knapp i Hall, 2010., 409.str) Dakle, prema autorima Knapp i Hall, određivanje značenja tišine u komunikaciji nije jednostavan proces, važno je analizirati brojne okolnosti.

Možemo pretpostaviti da će djeca radost iskazati usklicima, pjesmom i plesom, a tugu plačem. No, poneka emocionalna stanja nisu tako jednoznačna te se ne može posve jednostavno zaključiti kako se dijete osjeća. Osim toga, svako je dijete posebno te mu je na taj način potrebno i pristupiti. Nije moguće koristiti jednaku formulu raspoznavanja značenja tišine kod posve različite djece.

Šutnju ne bi trebalo ni potpuno izolirati od ostalih oblika neverbalne komunikacije, te ju promatrati kao oblik za sebe, već ju proučavati u zajedništvu s drugim oblicima neverbalne komunikacije, jer joj ostali oblici pridaju značenje i svrhu. (Knapp i Hall, 2010.)

3.3.1. Šutnja kao izraz nedovoljno razvijenog rječnika kod mlađe djece

Dijete se neposredno nakon rođenja izražava spontanom neverbalnom komunikacijom. Potrebno je dulje razdoblje prije nego počne usvajati jednostavne forme neverbalne komunikacije poput kimanja glavom, a zatim postupno i prve riječi verbalne komunikacije. Ponekad je teško razumjeti što djetetu nedostaje i što želi te je potrebno uložiti mnogo truda i osluškivanja kako bi se razumjelo njegove potrebe. Kako se dijete razvija, postepeno usvaja način komunikacije svoje okoline. Kako bi taj razvoj bio kvalitetan osobito je važno djetetu pružiti dobar govorni uzor i povratne informacije te kvalitetnu govornu okolinu. U prvih sedam godina života dijete je osobito otvoreno za oponašanje uzora u govoru, stoga je potrebno da osoba koja je uzor djetetu što više komunicira s njim, te da komunikacija bude kvalitetna kako bi dijete što bolje usvojilo komunikacijske vještine. Bitno je također da je djetetu osigurano što više vremena u komunikaciji s dobrim govornim uzorima. (Velički, 2009.) Uzor bi morala biti osoba prisna s djetetom, najčešće je to roditelj, a u dobi ranog i predškolskog odgoja je to i odgojitelj u predškolskoj ustanovi. Prema djetetu se treba odnositi prirodno te uvažavati njegovu osobnost. Poštujući njegove želje i potrebe, poželjno je postaviti određena očekivanja u skladu s djetetovom dobi i mogućnostima. (Miljak, 2009.) Kako je ranije spomenuto, vrlo je važna povratna informacija: hoće li okolina s kojom komunicira prihvatiti njegove odgovore ili će ih ispraviti, što će doprinijeti razvoju govora i obogaćivanju rječnika. (Velički, 2009.)

Dakle, kao i u cjelovitom rastu, razvoju i odgoju, u razvoju govora o poticajnom okruženju ovisi hoće li i kako će dijete komunicirati. Osim poticajne okoline, djetetu treba omogućiti kreativne jezično-govorne igre kroz koje će imati priliku na zanimljiv i spontani način obogaćivati svoj rječnik i usavršavati izgovor pojedinih glasova. Ukoliko se zanemaruje pružanje uvjeta za nesmetan govorni razvoj, može se dogoditi da će dijete imati određene poteškoće u jezično-govornom razvoju ili vrlo siromašan rječnik. (Miljak, 2009.) Specifičnost djece predškolske dobi je da puno komuniciraju, bilo verbalno gdje “verbalnu komunikaciju karakterizira široki rječnik, složene gramatički točne rečenice, te uglavnom precizno artikulirani glasovi” (Kljunić, Capanec i Šimleša, 2016., str. 7.), bilo neverbalno

uz pomoć mimike i gestikulacija. Ukoliko je djetetova šutnja izraz nedovoljno razvijenog rječnika zbog bilo kakvih zaostajanja u govoru u vrijeme kad je dijete još u razvoju, trebalo bi se potražiti savjet i mišljenje stručnjaka odnosno logopeda. (Pavičić, 2012.) U tom slučaju zadatak odgojitelja je djetetu pruže odgovarajuću podršku te da kroz razgovor i kreativne igre i sami potiču razvoj govora i bogaćenje rječnika. Djetetu će to pomoći da stekne samopouzdanje i da što bolje svladava komunikaciju i usavršava komunikacijske vještine.

3.3.2. Tišina u službi slušanja sugovornika

Slušanje je prema mnogim najvažniji i najzastupljeniji oblik komunikacije, ali ujedno i najviše zanemaren. Slušanje objedinjuje četrdeset posto ukupne verbalne komunikacije, te bi mu se trebalo pridavati više pažnje u interakciji i odnosima s drugima. (Petar, 2004.) Vještina slušanja ne znači samo čuti nešto, ona uključuje razumijevanje prenesene poruke i situacije u kojoj se nalazimo, te osobe sugovornika.

„Znati slušati, čitati neverbalne znakove i simbole, bez kojih bi komunikacija bila siromašnija, određuju pismenost u komunikaciji.“ (Zrilić, 2010., str. 234.) Nije dovoljno samo slušati, potrebno je čuti. Tijekom slušanja osim same poruke, slušatelj se treba usmjeriti i na osobnost pošiljatelja poruke, na odnos sa sugovornikom i na utjecaj poruke. (Zekić, 1993.)

Slušati možemo sebe i druge. Slušanje sebe zahtjeva prisjećanje emocija koje su doživljene u prijašnjim situacijama. Za uspješno slušanje u komunikaciji potrebno je posjedovati određene kvalitete, a jedna od najvažnijih je empatija. Empatija je najintenzivniji oblik komunikacije kojim sudionici trebaju težiti, ona je pokušaj potpunog prihvaćanja ideje drugoga, strpljivost u čekanju raspleta neke situacije, stavljanje po strani sebe i davanje sebe drugome, biti uz (suosjećati) s drugima. Empatija je u radu s djecom rane i predškolske dobi osobito važna. Kada je u dijalogu odgojitelj-dijete odgojitelj u ulozi slušatelja važno je da doista sluša i trudi se razumjeti dijete. Zatim je potrebno da dijete dobije ispravnu povratnu informaciju od odgojitelja. Kada odgojitelj daje povratnu informaciju na djetetov govor, on nikada ne bi trebao prekidati dijete dok govori, kritizirati ono što kaže ili nametati

drugu temu, raditi nešto drugo i time pokazati nezainteresiranost. Odgojitelj treba podrškom, ohrabrivanjem, zainteresiranošću i suosjećanjem poticati dijete na komunikaciju. Kao što je prethodno spomenuto, odgojitelji su jedni od prvih govornih uzora s kojima se dijete susreće, stoga je njihova uloga u govorno-jezičnom razvoju djeteta osobito značajna. Odgojitelj treba razvijati sposobnost prepoznavanja onoga što stoji iza samih riječi, jer čuti dijete nije isto kao i slušati. Važno je povezivati riječi i ponašanje djeteta, te tako pružiti djetetu ono što mu je potrebno. (Zrilić, 2010.) Ukoliko odgojitelj doista sluša dijete, djetetu će to pomoći da stekne povjerenje u odgojitelja te će tako i proces odgoja biti lakši i učinkovitiji.

3.3.3. Šutnja kao izraz pozitivnih emocija

Neverbalna komunikacija djeteta omogućuje prepoznavanje emocija u trenucima kad ih dijete ne otkriva svojim riječima. Nije uvijek jednostavno prepoznati znakove neverbalne komunikacije, no za odgojitelja je važno razvijanje sposobnosti pažljivog promatranja i razumijevanja djeteta kako bi što uspješnije odgovorio na njegove potrebe. Važno je i da odgojitelj na ispravan i razumljiv način iskazuje svoje emocije, kako bi dijete pred sobom imalo dobar primjer nošenja s vlastitim emocijama. Potrebna je velika pažnja odgojitelja, jer je moguće da ako on pokaže svoje neraspoloženje ili ljutnju ili s druge strane pozitivne emocije, da će se i dijete jednako tako osjećati. (Knapp i Hall, 2010.) Prema definicijama raznih autora pozitivne emocije su pokazatelj zdravlja i dobrobiti, upućuju na sigurnost, suprotnost negativnim emocijama, itd. One se iskazuju na različite načine. Kod djece pozitivne emocije poboljšavaju kognitivne sposobnosti, djeluju na uspješno rješavanje problema, potiču kreativnost i poboljšavaju socijalne odnose. (Miljković, Rijavec, 2009.) Nije slučajna izreka da su oči „ogledalo duše“, jer se često iz pogleda može zaključiti o osjećajima neke osobe, pa tako i djeteta. Pogled, odnosno oči zajedno s obrvama i čelom mogu otkriti različite emocije poput iznenađenja i radosti. Iznenađenje se prepoznaje u raširenim zjenicama, izbuljenim očima i podignutim obrvama, na koje često nailazimo kod djece. (Knapp, Hall, 2010.) U odgojno-obrazovnom procesu ne razvijamo pozitivne emocije samo učeći o njima, već ih moramo iskusiti. Samim time, odgojitelji su graditelji prostora u kojemu će se djeca osjećati sigurno,

radosno i sretno, te biti slobodni izražavati emocije kako govorom tako i neverbalnom komunikacijom odnosno šutnjom. (Miljković, Rijavec, 2009.)

3.3.4. Šutnja kao izraz negativnih emocija

Negativne emocije većinom djeluju kao obrambeni mehanizam, odnosno kao priprema tijela za reakciju na određenu situaciju. Često proizlaze iz osjećaja nesigurnosti i opasnosti. Mnogi negativni osjećaji izraženi su u pogledu, uz emocije iskazane na donjem dijelu lica. Tako, npr. tugu u očima otkrivaju podignuti unutrašnji kutovi vjeđa, dok srdžbu karakteriziraju spuštene i primaknute obrve, ali i čvrst pogled koji može djelovati izgubljeno. (Knapp, Hall, 2010.) Takve reakcije često nalazimo kod djece koja iz straha reagiraju nasilno, agresivno ili se paraliziraju odnosno ne reagiraju.

Zato je u takvim trenucima važan odgojitelj, koji će pomoći djetetu u razvoju kontrole i samokontrole, te ih podučavati pozitivnim i mirnim načinima rješavanja sukoba i određenih situacija. Važno je razvijati svijest kod djece da im je pomoć uvijek dostupna, te se mogu osloniti na odgojitelja u bilo kojoj poteškoći na koju nailaze. Negativne emocije imaju snažniji odjek od pozitivnih te mogu odvesti u duboka negativna stanja.

Stoga je važno da predškolska ustanova bude mjesto u kojem će se dijete osjećati sigurnim i radosnim. (Miljković, Rijavec, 2009.)

Izvor: <https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fmacnamara.ca%2Fportfolio%2Fwhat-kids-worry-and-fear-at-different-ages>

4. Kako uspostaviti ravnotežu između verbalne komunikacije i komunikacije tišinom?

Vrlo je bitno da odgojitelj sam napreduje i usavršava svoje komunikacijske sposobnosti kako bi bio spreman prepoznavati znakove komunikacije kod djece.

Kontinuiranim praćenjem njihovog napretka na jezično-govornom području lakše će razumjeti i trenutke neverbalne komunikacije te trenutke u kojima nastupa tišina. Neverbalna komunikacija koju dijete koristi u svim odnosima važna je za socijalnu adaptaciju pojedinca i socijalne interakcije sa svojim vršnjacima. (Markić, 2010.) Djeci je potrebno omogućiti i izgradnju pozitivne slike o sebi, odnosno samopouzdanja, što se može postići dobrim i ispravnim načinom komuniciranja. (Miljković, Rijavec, 1996.) U tradicionalnom odgoju poznato je da je odgojitelj taj koji dominira u odnosu, međutim suvremena proučavanja pokazuju nam da je ključno uspostavljanje ravnoteže kako u samom odnosu, tako i u komunikaciji. Dijete treba dobiti slobodu da izrazi svoje mišljenje, te treba primiti dovoljno ljubavi i sigurnosti. U komunikaciji ga se ne smije prekidati te treba poštivati njegove stavove i mišljenja i ne nametati mu svoja. (Zrilić, 2010.) Dakle, kao što je važno razumjeti djetetovu komunikaciju riječima, jednako je važno razumjeti i njegovu neverbalnu komunikaciju. Ukoliko se na djetetovom ponašanju primjećuje da neprestano prekida druge dok pričaju, najviše ističe svoje mišljenje i slično, važno je da ga odgojitelj usmjeri na ispravan način komuniciranja. S druge strane, ukoliko je dijete introvertirano te ne ulazi u komunikaciju s drugima, povlači se u sebe i nikada ili vrlo rijetko dolazi do izražaja, odgojitelj također treba pomoći uvesti to dijete u međusobne odnose i interakciju, potaknuti ga da komunicira s drugima. Treba stvoriti ambijent u kojemu će se dijete osjećati ugodno i opušteno.

5. Metodologija istraživanja

5.1. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja bio je ispitati mišljenja i stavove odgojitelja o tišini tj. šutnji u komunikaciji među djecom rane i predškolske dobi u njihovim odgojnim skupinama. Pitanja su usmjerena na značenje tišine, njene razloge, situacije u kojima se pojavljuje, pitanje koliko komunikacija tišinom ovisi o vrsti djetetovog karaktera, šute li više dječaci ili djevojčice, pomaže li odgojitelju djetetova neverbalna komunikacija u razumijevanju njegove šutnje te smatra li se šutnja pozitivnim ili negativnim oblikom komunikacije.

5.2. Uzorak ispitanika

U ovom istraživanju ispitano je sedamdeset odgojitelja iz sljedećih sedam predškolskih ustanova na području Zagrebačke, Sisačko-moslavačke i Vukovarsko-srijemske županije: DV Koraci, DV Vedri dani, DV Vrapče, DV Radost, DV Bajka, DV Cvjetnjak (centralni objekt u Zagrebu, te podružnice u Samoboru i Vinkovcima), DV sv. Marije Magdalene- Sisak.

5.3. Mjerni instrumenti

U svrhu istraživanja proveden je anketni upitnik. Anketa se sastoji od 15 pitanja, od kojih prvi dio pitanja čini nezavisnu varijablu, u kojemu su odgojitelji navodili broj djece i dobnu skupinu u kojoj rade. Drugi dio konkretno je usmjeren na šutnju u komunikaciji među djecom, na njene razloge, značenje, na pitanje tko se najviše njome služi, što pomaže u razumijevanju ove vrste komunikacije i smatraju li odgojitelji komunikaciju šutnjom pozitivnim ili negativnim oblikom komunikacije. Ovaj dio sastoji se od 13 pitanja u kojima su ponuđeni odgovori, od kojih odgojitelji biraju jedan.

5.4. Postupak

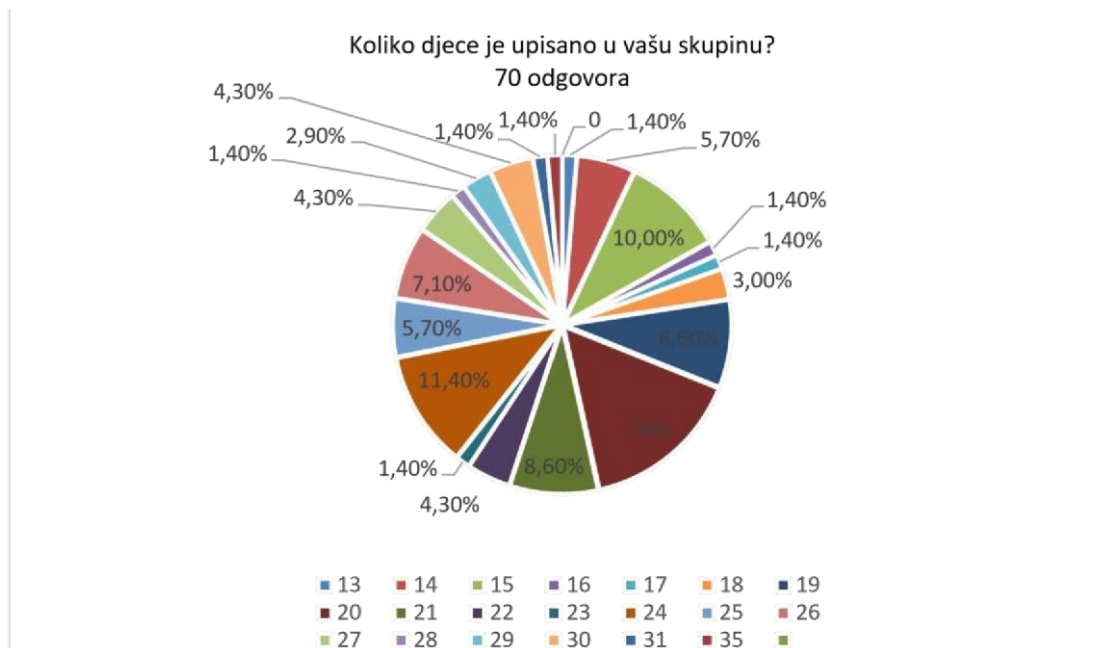
Istraživanje je metodom anketiranja provedeno u lipnju 2021. godine. Anketa je provedena među odgojiteljima iz 7 vrtića Zagrebačke i Sisačko-moslavačke i Vukovarsko-srijemske županije. Anketni upitnik izrađen je putem Google obrasca za izradu anketa, a proveden je pomoću društvenih mreža (Whats App) i e-maila. Prije samog ispunjavanja upitnika, ispitanicima je objašnjeno da je ispunjavanje ankete dobrovoljno i anonimno, a njeni rezultati bit će korišteni isključivo u svrhu istraživanja za potrebe diplomskog rada. Prikupljeno je 70 ispunjenih anketa.

5.5. Metode obrade podataka

Podaci su obrađeni, analizirani te grafički prikazani pomoću Microsoft Excel programa.

6. Rezultati i rasprava

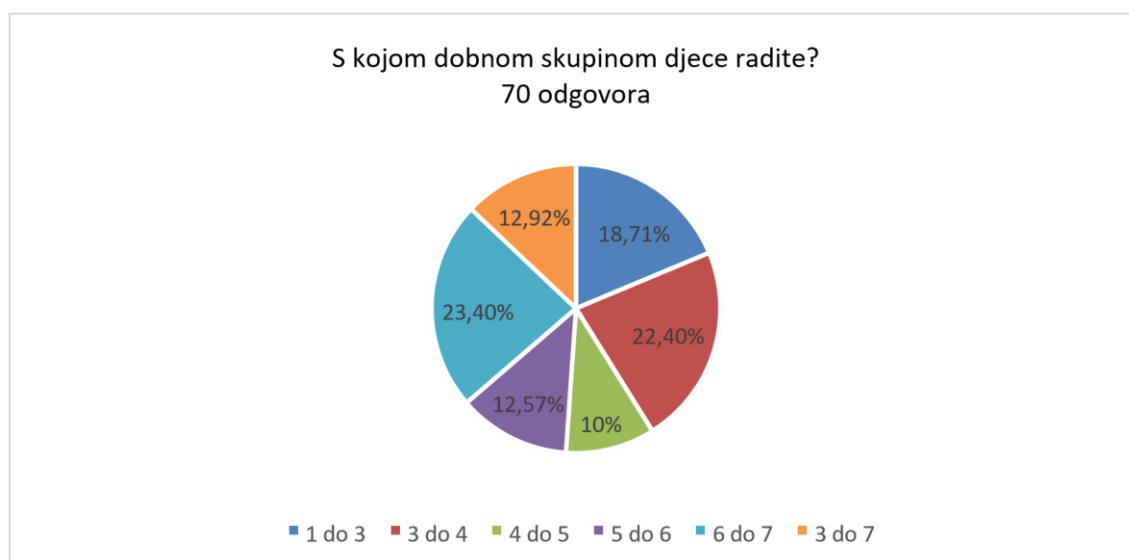
Grafikon 1. Broj djece u skupini

Prvi grafikon pokazuje broj djece upisanih u skupinu. Prema prikazu može se vidjeti da od 70 ispitanika: 1,40% ima 13 djece, isti postotak 16, 23, 28, 31 i 35 djece upisane u

skupinu, 2,90% ispitanika ima 29-ero djece upisane u skupinu, 3% ispitanika ima 18 upisane djece u skupinu, 4,30% ima 22 odnosno 27 i 30 djece upisane u skupinu, 5,70% ih ima 14 odnosno 25 upisane djece u skupinu, 7,10% ima 26 djece upisane u skupinu 8,60 % ima 19 i 21 dijete upisano u skupinu, 10% ima 15 upisane djece u skupinu, 11,40% ima 24 djece upisane u skupinu, 15,70 % ima 20 djece upisane u skupinu.

Grafikon 2. Dobna skupina djece

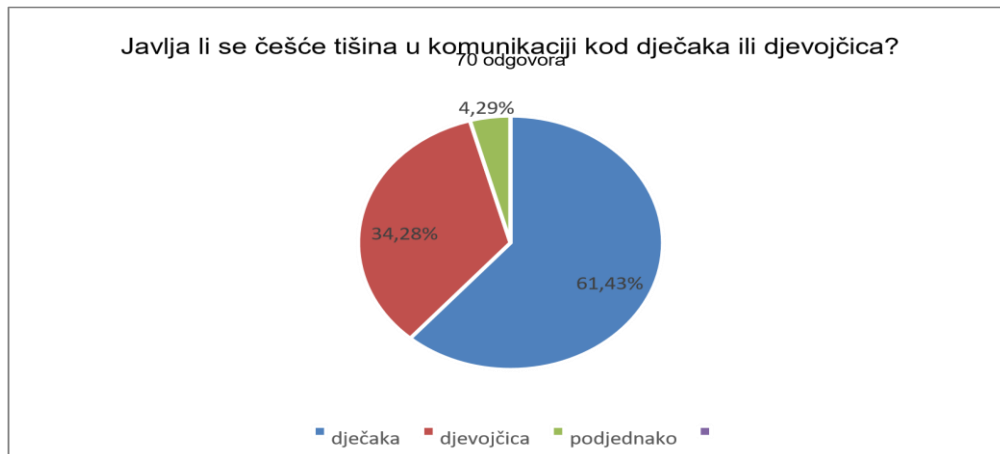
Ovaj grafikon prikazuje nam da: 18,71% ispitanika radi u jasličkim, odnosno u skupinama od 1-3 godine, 22,40 % ih je u skupini od 3-4 godine, dok je u skupini od 4-5 godina 10% ispitanika. U starijim skupinama: od 5-6 godina radi 12,57% ispitanika, a u najstarijoj dobnoj skupini, od 6-7 godina radi 23,40% odgojitelja. 12,92% ispitanika radi u mješovitoj skupini od 3-7 godina.

Nadalje, obratit ćemo pažnju na razvojne karakteristike djece u tim dobnim skupinama. Kod djece od 1-3 godine mozak se razvija najbržim tempom. S obzirom da dijete brzo prima i pohranjuje informacije važno je djeci davati što više novih izazova, kako bi usvojili nove vještine, a pritom paziti da ih se ne izlaže podražajima za koje nisu spremni.

Ukoliko ih izložimo neprilagođenim podražajima, postoji mogućnost da će djeca pružiti otpor, odnosno ući u fazu ignoriranja i povlačenja što može spriječiti njihov interes i daljnji napredak. Djeca u dobi od 3-4 godine podložna su izuzetnom motoričkom napretku, stoga većina će njih pokazati vještine poput samostalnog ljuljanja na ljuljački, poprilično spretnog bacanja lopte, stabilnog stajanja na jednoj nozi. No, današnja ekrinizacija i izniman napredak tehnologije dovodi do lošijeg postizanja tih vještina nego prije. Stoga je uloga odgojitelja da ponudi što više aktivnosti prikladnih za napredak motoričkih sposobnosti. Osim motoričkog djela, djeca u ovoj dobi žele biti neovisni, stoga je odgojiteljeva uloga da im to omogući u što većoj mjeri. Djetetu treba dozvoliti da pomaže odgojitelju, dodaje predmete ili ode po nešto, napravi jednostavnu radnju ili slično, kako bi se osjećalo neovisnim i samostalnim. Dijete u dobi od 4-5 godina, tjelesno se znatno sporije razvija u odnosu na prethodna životna razdoblja. Međutim, mogu se primijetiti velike promjene u emocionalnom i kognitivnom razvoju.

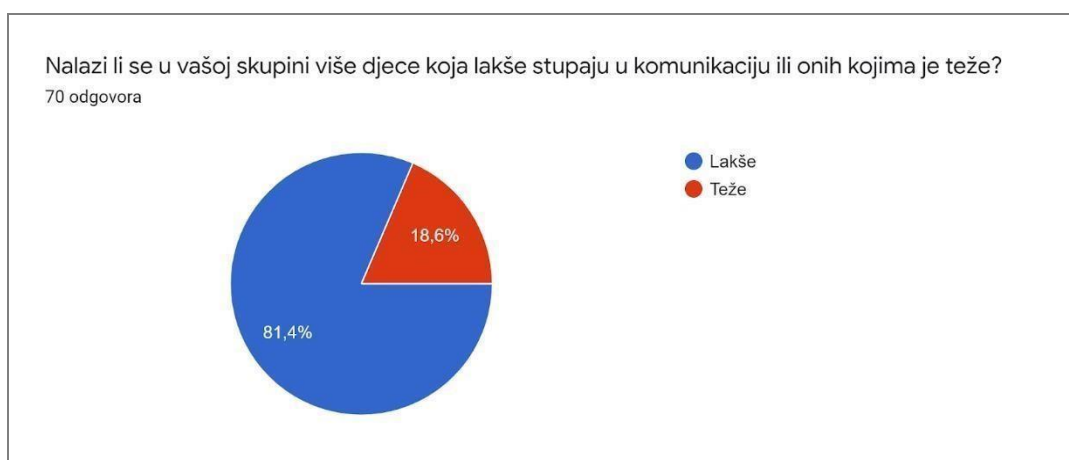
Važno im je imati prijatelje, ne samo za partnerstvo u igri kao prije, već za stvaranje trajnijih prijateljstava. Prepoznaju emocije i izražavaju ih, ali mogu i shvatiti njihov uzrok pa tako često pokazuju empatiju prema drugima. Stoga je važno poticati djecu na stvaranje prijateljstava i omogućiti im igre i aktivnosti sukladne njihovim potrebama i osobinama. Djeca u dobi od 6-7 godina, osim što ubrzano razvijaju fizičke karakteristike, i motorički su sve spretniji, a kognitivno napreduju u obavljanju radnji koje prije nisu mogli, kao npr. u vezanju cipela, pamćenju, obraćanju pažnje, razlikovanju stvarnosti i mašte. U ovoj dobi započinje faza „emotivne empatije“, dijete razumije osjećaje drugih te se ponaša u skladu s njima. Ukoliko mu je prijatelj tužan, dijete će već znati treba li ga utješiti ili pustiti na miru. Uloga odgojitelja kao i u prethodnim fazama je stvoriti ugodno i poticajno okruženje, osobito u ovoj dobi kada se djecu priprema za školu, kako bi s čvrstim temeljima napredovala u daljnjem rastu i razvoju. (Marković, Granić, Hadžić, Sučić, Adamlje, Konjevod, 2021.)

Grafikon 3. Javlja li se češće tišina u komunikaciji kod dječaka ili djevojčica?

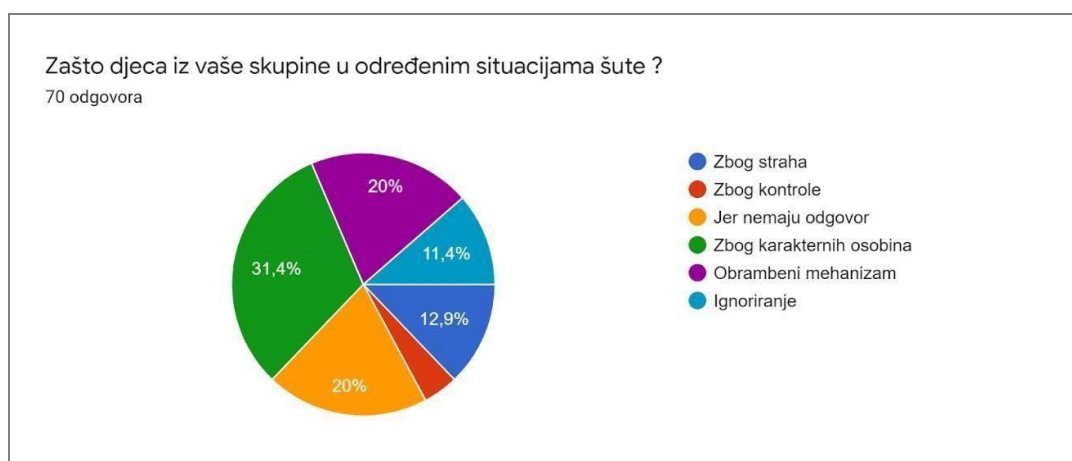
Grafikon broj 3 pokazuje nam da je većina, odnosno 61,43% potvrdilo češće javljanje tišine u komunikaciji kod dječaka, a 34,28% tvrdi da je češća kod djevojčica, dok je tek 4,29% ispitanika odgovorilo da se tišina u komunikaciji javlja podjednako. Autori Apel i Masterson ukazuju kako u govornom jeziku među dječacima i djevojčicama u predškolskoj dobi više je sličnosti nego razlika, ali postoje i neke razlike. Ono što je bitna razlika je stil usvajanja jezika: djevojčice posjeduju referentni, a dječaci ekspresivni stil. Referentni stil je razlog da su djevojčice u početku govornog razvoja razgovjetnije, te imaju bogatiji rječnik od dječaka. Također, istraživanja pokazuju i da je kod žena bolja povezanost dijelova mozga koji upravljaju emocijama i govorom, stoga djevojčice više verbalno izražavaju emocije. (Apel i Masterson, 2004.)

Grafikon 4. Nalazi li se u vašoj skupini više djece koja lakše stupaju u komunikaciju ili onih kojima je teže?

U ovom grafikonu vidljivo je da 81,4% djece stupa lakše u komunikaciju, a 18,6% teže. To pokazuje da djeca u vrtiću na različite načine i uglavnom uspješno usavršavaju komunikacijske vještine, koje ih ohrabruju za stupanje u komunikaciju odnosno interakciju s drugima.

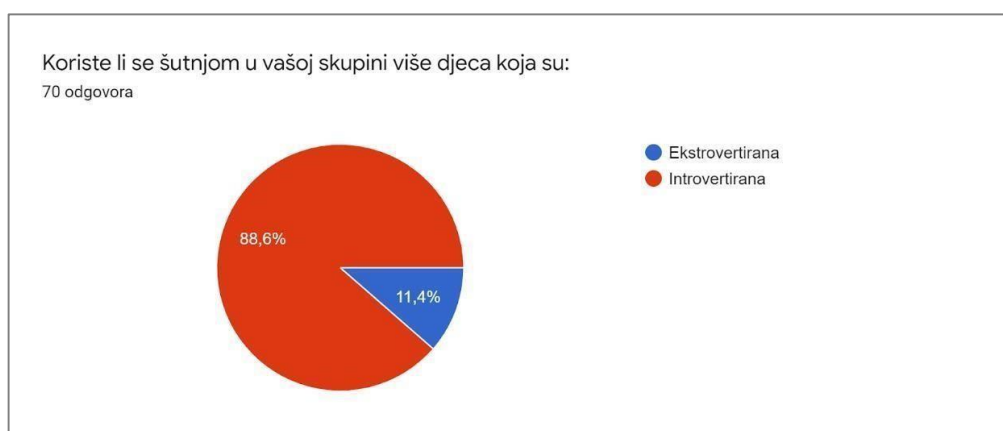
Grafikon 5. Zašto djeca iz vaše skupine u određenim situacijama šute?

Odgovitelji su na ova pitanja odgovorili u sljedećim postotcima: 11,4 % odgovorilo je da šutnjom djeca ignoriraju, 12,9 % kaže da djeca šute zbog straha, 20 % tvrdi da šute jer nemaju odgovor, odnosno da je šutnja u službi obrambenog mehanizma, dok najvećih

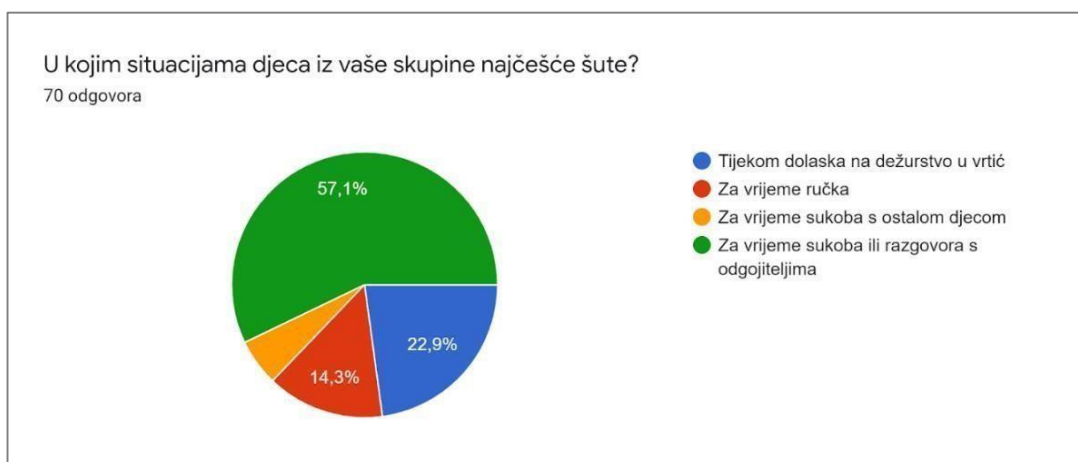
31,4 % šutnju kod djece pripisuju njihovim karakternim osobinama, a za odgovor: zbog kontrole se opredijelilo 5,3% ispitanika. Svi koji se bave djecom trebaju razumjeti gdje dijete je u određenom trenutku razvoja, te što na njega utječe. Odgojitelji kao jedan od prvih utjecaja djeteta, koji će ostaviti trag i u kasnijem razvoju, pozvan je pomoći djetetu u situaciji u kojoj se nađe. Dužan je osigurati materijalni prostor i socijalnu okolinu kako bi se dijete što sigurnije osjećalo, a tišinu što manje koristilo kao ishod negativnih emocija, već ju izražavalo u pozitivnom smislu. (Starc, Čudina-Obradović, Profaca, Letica, Pleša 2004.)

Grafikon 6. Koriste li se šutnjom u vašoj skupini više djeca koja su?

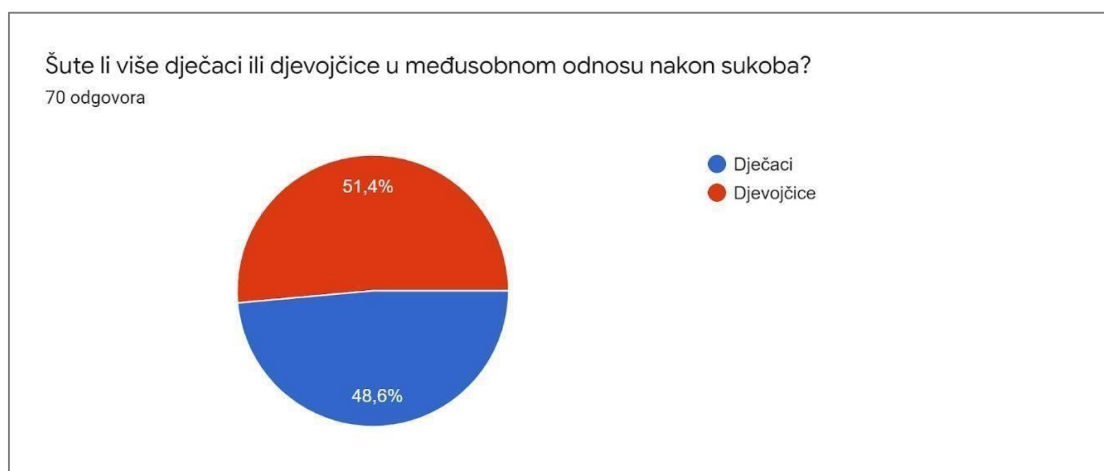
Nadovezujući se na prethodno pitanje u kojem je najveći postotak odgovora zauzeo razlog karakternih osobina za tišinu u određenim situacijama, na ovo pitanje 88,6 % odgojitelja odgovara da se šutnjom više koriste introvertirana djeca, dok je 11,4 % odgovorilo da se šutnjom češće koriste ekstrovertirana djeca. Kod ovih karakternih osobina vidljiva je razlika u učestalosti korištenja šutnje u komunikaciji. Djeca koja su ekstrovertirana na van iskazuju svoju društvenost, govornost i otvorenost stoga im je šutnja rijetka pojava, dok se introvertirana djeca povučena, ne upuštaju se lako u interakciju, te premalo verbaliziraju i preferiraju tišinu što nam pokazuje i ovaj grafikon. (Škarić, 1982.)

Grafikon 7. U kojim situacijama djeca iz vaše skupine najčešće šute?

U ovom prikazu većina ispitanika, njih 57,1% odgovorilo je da djeca najčešće šute za vrijeme sukoba ili razgovora s odgojiteljima, 22,9% reklo je da je tišina najviše prisutna tijekom dolaska na dežurstvo u vrtić, 14,3% odgovara za vrijeme ručka, dok je 5,7% odgovorilo za vrijeme sukoba s ostalom djecom. Ovi odgovori vjerojatno ovise i o dobnoj skupini u kojim odgojitelji rade. Stoga šutnja tijekom dolaska na dežurstvo u vrtić mogla bi biti prisutna kod najmlađih, koji posjeduju strah od odvajanja, stoga su nedovoljno sigurni u na „nepoznatom“ teritoriju, pa dok se ne opuste reagiraju šutnjom ili se može dogoditi da su djeca dugo izbivala iz vrtića pa se nakon ljutnje i burnije reakcije prebace na šutnju također dok se ne počnu osjećati dovoljno sigurno i opušteno u dežurstvu. Za vrijeme sukoba ili razgovora s odgojiteljima, tišinu će koristiti djeca koja će u tom trenutku osjetiti strah ili možda neće imati odgovor. Naravno ovo će se pojaviti najčešće kod djece od 2 godine nadalje, kada govor napreduje i kada ulaze u interakcije s odgojiteljima. Za vrijeme ručka šutnju bi mogla koristiti starija djeca koja su usvojila pravila pristojnog ponašanja. Djeca uče kako je pristojno ne pričati dok se jede, iako to nije uvjet pristojnog ponašanja za stolom, ali vidimo iz priloženih rezultata da u nekim odgojnim skupinama vrijedi to pravilo. Za vrijeme sukoba s drugom djecom mali postotak ispitanika odgovorio je da će djeca u ovim situacijama šutjeti, to će možda biti češće kod mlađe djece koja još svoje emocije ne mogu verbalizirati, pa će se koristit tišinom najčešće uz pratnju neverbalne komunikacije.

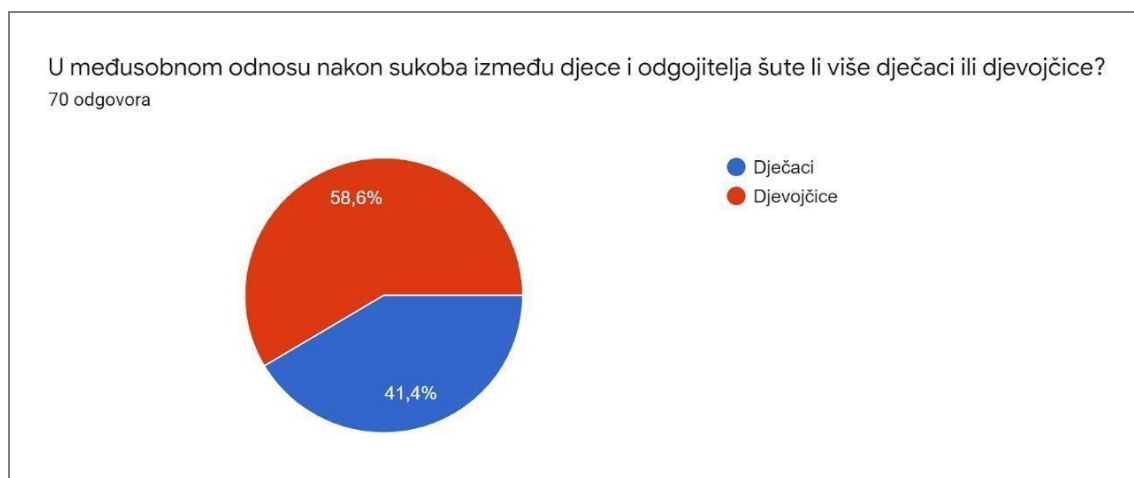
Grafikon 8. Šute li više dječaci ili djevojčice u međusobnom odnosu nakon sukoba?

Ovaj grafikon prikazuje nam vrlo malu razliku, no 51,4 % ispitanika reklo je da djevojčice šute nakon sukoba u međusobnom odnosu, a 48,6% odgovorilo je da su to dječaci.

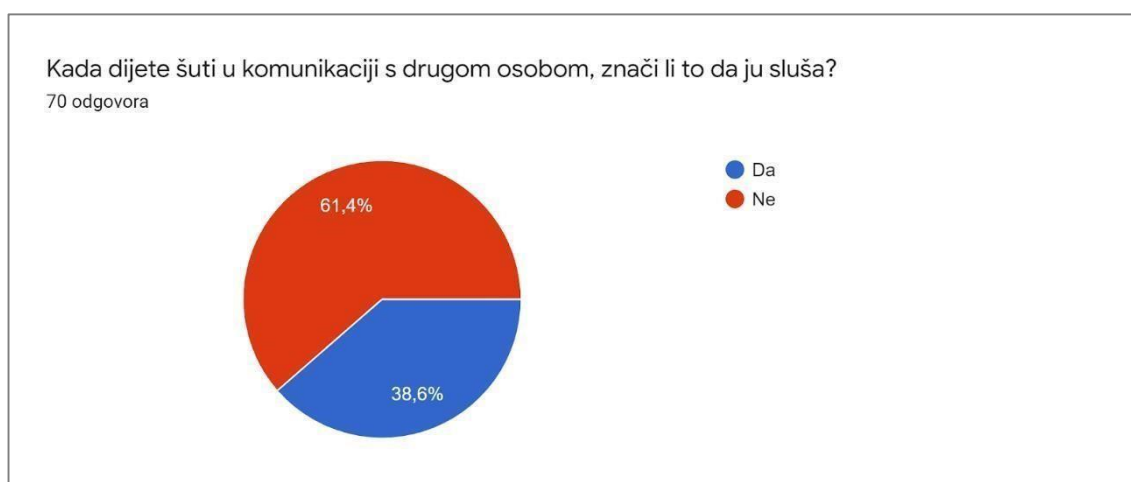
Socijalne kompetencije karakteriziraju i odnosi s vršnjacima, stoga da bi dijete funkcioniralo u odgojno-obrazovnoj skupini potrebna mu je komunikacija s ostalima iz okruženja. (Katz, McClellan, 1997.) Dio odnosa čine i sukobi. Ovdje nam je prikazano kako dječaci u sukobima budu borbeniji, dok se djevojčice povuku i šute, što nas vraća na grafikon broj 3. gdje smo opisivali stilove. Unatoč, tome što djevojčice nagnju verbaliziranju, kod dječaka nakon sukoba osobito dolazi ekspresivni stil do izražaja jer verbalnom ekspresijom izražavaju odnosno iskazuju emocije. Uloga odgojitelja je da potiče dijete regulirati svoje emocije kako bi usavršavalo socijalne vještine.

Grafikon 9. U međusobnom odnosu nakon sukoba između djece i odgojitelja šute li više dječaci ili djevojčice?

Iz ovog grafikona također djevojčice više šute nakon sukoba s odgojiteljima. 58,6% ispitanika odgovorilo je djevojčice, a 41,4% dječaci. Odgojitelj mora prepoznati ponašanja djeteta i prema tome reagirati, pomno razmotriti situaciju i način na koji se obratiti djetetu. No, postoje situacije kada se jednostavno ne može izbjeći neki sukob, a najčešće se nakon sukoba djevojčice povuku, a dječaci ga pokušavaju riješiti, većinom nasilnim ponašanjem, pa su tako i verbalno raspoloženi za sudjelovanje u raspravi.

Grafikon 10. Kada dijete šuti u komunikaciji s drugom osobom, znači li to da ju sluša?

U ovom grafikonu 61,4% ispitanika odgovorilo je da djeca kada šute u interakciji s drugima, ne znači da ih i slušaju, a 38,6 % se složilo da kada šute, djeca druge slušaju. Prethodno smo u tekstu spomenuli važnost slušanja u bilo kojem odnosu, a u ovom slučaju slušanje je izuzetno važno u odnosu odgojitelja i djeteta ili djeteta s djetetom. Ne samo da je važno slušati izgovoreno, već treba i pažnju obratiti na način izgovorenog, kako bi odgojitelj mogao lakše prepoznati djetetova stanja i sukladno njima reagirati, s druge strane važno je da i dijete sluša kako bi lakše shvatilo povratnu informaciju odgojitelja.

(Zrilić,2010.) Međutim, kao i kod odraslih ukoliko dijete šuti dok mu drugi pričaju, potvrđuje anketa ne mora značiti da drugu osobu i sluša. Za djecu je karakteristično da im se često smete pažnja, pa odlutaju ili se usredotoče na druge stvari stoga ne slušaju što im drugi govore, iako pritom šute i izgledaju da slušaju. Uloga odgojitelja je da djetetu privuče pažnju, ali i empatijom pokaže djetetu povjerenje i dijete će se otvarati, postati komunikativnije i slušati kad mu se drugi obraćaju.

Grafikon 11. Mislite li da je šutnja u vašoj skupini znak nedostatka komunikacijskih vještina?

Ovaj grafikon prikazuje nam da 67,1% misli da šutnja nije razlog nedostataka komunikacijskih vještina, dok 32,9% misli da je. Iako je veći dio ispitanika potvrdio da djeci u njihovoj skupini ne nedostaje komunikacijskih vještina. Odgojitelj je pozvan

ukoliko primijeti nedostatak komunikacijskih vještina, dijete kroz kreativne i raznovrsne načine poticati na komunikaciju, ali i biti dobar komunikacijski uzor, obzirom da djeca u ovoj fazi razvoja uče po modelu. Stoga je važno da i sam odgojitelj neprestano usavršava vlastite komunikacijske vještine, kako bi ih uspješno prenio na dijete.

Grafikon 12. Koriste li djeca u vašoj odgojnoj skupini neverbalnu komunikaciju tijekom šutnje?

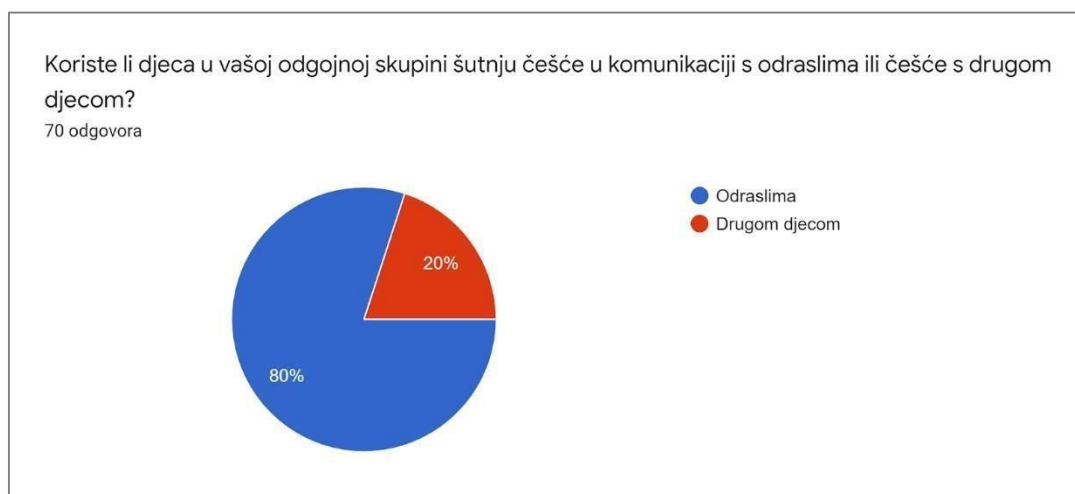
Verbalnu komunikaciju često nadopunjuje neverbalna, a kao što pokazuje grafikon 81,4% odgojitelja potvrđuje da djeca uz šutnju koriste neverbalnu komunikaciju, dok 18,6% ispitanika kaže da djeca u njihovoj skupini ne koriste neverbalnu komunikaciju tijekom šutnje. Kako bi lakše razumjeli djetetovu šutnju treba usmjeriti pažnju na neverbalne signale korištene uz šutnju poput: gesta, izraza lica, pogleda, pokreta.. Za odgojitelja je važno da razvija sposobnosti prepoznavanja šutnje, njenih razloga i uzroka. Je li šutnja redoviti dio dječjeg odrastanja ili se iza nje krije neki dublji problem, pritom mu od velike pomoći može biti neverbalna komunikacija koju djeca koriste uz šutnju, kako bi pravovremeno i ispravno intervenirao.

Grafikon 13. Pomaže li vam neverbalna komunikacija djece pri razumijevanju njihove šutnje?

U prethodnom pitanju većina ispitanika potvrdila je da djeca u njihovim odgojnim skupinama koriste neverbalnu šutnju, za koju smo rekli da može biti od pomoći u razumijevanju šutnje kod djece, što nam je potvrdio ovaj grafikon, gdje 87,1% ispitanika pomaže neverbalna komunikacija u razumijevanju šutnje, dok 12,9% ispitanika kazalo je da im ne pomaže.

Grafikon 14. Koriste li djeca u vašoj odgojnoj skupini šutnju češće u komunikaciji s odraslima ili češće s drugom djecom?

U ovom pitanju 80% ispitanika odgovorilo je da djeca češće koriste šutnju u komunikaciji s odraslima, a 20% ih je reklo da je šutnja češća u komunikaciji s drugom djecom. Razlog ovog odgovora je možda da se djeca kao i odrasli češće osjećaju opuštenije u društvu vršnjaka nego starijih od sebe. Stoga su i slobodniji izraziti svoje emocije, npr. s drugim djetetom će se češće sukobiti nego s odraslim, pa ću mu i emocije kao ljutnju pokazati šutnjom.

Grafikon 15. Smatrate li da šutnja može biti pozitivan oblik komunikacije

U ovom grafikonu 82,9% ispitanika smatra da šutnja može biti pozitivan oblik komunikacije, dok je 17,1% priklonjen tome da je šutnja negativan oblik komunikacije. Danas u vrijeme buke kojoj se pridaje sve više pažnje, tišina možda bude zapostavljena kao oblik komunikacije. Stoga na šutnju treba usmjeriti pažnju, ne ju uvijek preispitivati i baviti se njome jer je nekad ona redoviti dio sazrijevanja djeteta, ali pomno pratiti njene uzroke kako bi se na vrijeme interveniralo u svrhu dobrobiti djeteta. Šutnju, tj. Tišinu često ćemo gledati u negativnom kontekstu, odnosno kao izraz negativnih emocija, što zna biti česta pojava u odnosima u predškolskoj ustanovi. Međutim, ona itekako može biti odraz pozitivnih emocija i pozitivan oblik komunikacije kao što je potvrdio veći dio ispitanika u ovom grafikonu. Šutnja ne samo da može biti pozitivna, već je ponekad i poželjna. U šutnji nam puno toga može biti rečeno, u tišini možemo oslušivati sebe i ponirati u svoje dubine, samim time i oslušivati druge i poboljšavati odnose s drugima.

Zaključak

Gotovo je nemoguće zamisliti svijet bez komunikacije, osobito u današnjem svijetu punom „buke“. Međutim, neverbalnoj komunikaciji pridaje se malo pažnje, a tišina kao oblik neverbalne komunikacije, iako ju se uglavnom promatra s negativnim predznakom, ponekad je i potrebna. Riječi obuhvaćaju veći dio komunikacije, no ne govori se bez razloga da tišina govori više od riječi.

Puno vremena danas posvećujemo događajima koji obuhvaćaju mnogo riječi, ne uzimajući obzir snagu tišine, u kojoj možemo provesti kvalitetniji dio vremena. Šutnja će i kod djece nositi značajnu ulogu. Iako je iz perspektive odraslih ponekad teško dokučiti značenje tišine kod djece, odgojitelji koji su svakodnevno u kontaktu s djecom pozvani su istraživati uzroke njihove tišine. Međutim, tišinu kod djeteta ne treba gotovo nikad uzeti kao dio za sebe, već ju promatrati u sklopu cjeline. Odnosno, uz šutnju tj. tišinu odgojitelj treba svu pažnju usmjeriti na tišini pridodane neverbalne znakove (geste, izraze lica, poglede, dodire..) No, nije važno da uvijek preispitujemo razloge tišine, kao i kod odraslih kod djece tišina može doći kao prirodan proces ili kao potreba. Stoga, djetetu treba pružiti prostora da se i tišinom izrazi, te poštivati taj način izražavanja.

Cilj provedenog istraživanja putem anketnih upitnika bio je ispitati mišljenja i stajališta odgojitelja o tišini u komunikaciji među djecom u predškolskoj ustanovi. U istraživanju je sudjelovalo 70 odgojitelja, koji rade u raznim dobnim skupinama, od jasličkih do najstarijih. Pitanja su usmjerena na tišinu, njene uzroke, uloge, situacije u kojima se koristi, sukobi iz kojih proizlazi tišina, tišine u službi slušanja sugovornika, te zaključno s mišljenjem odgojitelja smatraju li šutnju kao pozitivan ili negativan oblik komunikacije.

Djeca će ponekad šutnju izraziti kao posljedicu negativnih osjećaja ili iskustava. Potvrđuju i odgojitelji da će djeca šutjeti zbog straha ili zbog kontrole. Neki će i nedostatak komunikacijskih vještina nadomjestiti tišinom tvrde ispitanici. Neki tvrde da bi tišinu koristili i kao obrambeni mehanizam, odnosno kao zaštitu od onoga što ne žele možda proživjeti. Većina je tišinu pripisala karakternim osobinama što za sobom povlači i odgovore da se tišinom više koriste djeca introvertirane naravi nego oni ekstrovertirani.

Međutim, tišini smo pozvani pridavati pažnju i kad dolazi u pozitivnom obliku. Šutnjom dijete može izreći što ne želi riječima, može tišinu iskoristiti kao dio igre kojom je u ovoj dobi većinu vremena zaokupljen. Šutnjom može ponirati u svoju maštu i stvarati u sebi nešto, što u datom trenutku nećemo prepoznati. Stoga nas u ovom bučnom vremenu ohrabruje odgovor da većina ispitanih odgojitelja smatra da je šutnja ipak pozitivan oblik komunikacije.

Odgojitelji su kao profesionalci i kao jedni od prvih modela od kojih dijete uči, dužni usavršavati vlastite komunikacijske vještine, kako bi što uspješnije dijete učili ispravno komunicirati. Iako je to proces koji se usavršava do kraja života, važno je djetetu pružiti kvalitetnu komunikacijsku okolinu. No, najvažnije je da odgojitelj svojom ljubavlju, znanjem i vještinama stvori poticajno komunikacijsko okruženje u kojem će se dijete osjećati slobodno i sigurno.

Literatura

Andrešić, D., Benc-Štuka, N., Guco Crevar, N., Ivanković, I., Mance, V., Mesec, I., Tambić, M. (2010) Kako dijete govori? Razvoj govora i jezika, najčešći poremećaji jezično-govorne komunikacije djece predškolske dobi. Velika Gorica: Planet Zoe d.o.o.

Andrilović, v., Čudina-Obradović, M. (1994.) Osnove opće i razvojne psihologije.

Zageb: Školska knjiga.

Apel, K., Masterson, J. J. (2004.) Jezik od rođenja do šeste godine. Lekenik: Ostvarenje d.o.o

Bašić, J., Hudina, B., Koller-Trbović, N., Žižak, A. (1994.) Integralna metoda u radu s predškolskom djecom i njihovim roditeljima – priručnik. Zagreb: Alinea.

Bećirović, E. (2020.) O govoru tijela i izrazima lica u grupi, str 92.-119.

Borg, J. (2009.) Govor tijela. Zagreb: Veble commerc

Brajša, P. (1996.) Umijeće razgovora, Pula : C.A.S.H.,

Brajša, P. (2013.) Bez razgovora se ne može : kvalitetnijim razgovorom do sebe i drugih, Zagreb: Glas koncila

Bredenkamp, S. (1996.) Kako djecu odgajati: Razvojno primjerena praksa u odgoju djece od rođenja do osme godine. Zagreb: Educa

Brlas, S. (2010.) Psihologija komunikacije. Zagreb: Naklada Slap

Buck, R. (1984.) The communication of emotion. New York: Guilford.

Cepanec, M., Ljubešić, M. (2012.) Rana komunikacija: U čemu je tajna?. Logopedija, 3(1), 35-45.

Duran, M. (2011.) Dijete i igra. Jastrebarsko: Naklada Slap

Hall, A., Knapp M. (2010.) Neverbalna komunikacija u ljudskoj interakciji, Zagreb: Naklada Slap <https://www.enciklopedija.hr/komunikacija>

https://www.unicef.hr/wpcontent/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20dijete_full.pdf

Klarin, M. (2017.) Psihologija dječje igre. Zadar: Sveučilište u Zadru.

Kljunić, K., Capanec, M., Šimleša, S. (2016.) Imaju li hrvatska djeca urednog razvoja uistinu „urednu“ komunikaciju? Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 52(2), 1-10.

Lupis, N. (2002.) Komunikacija. Dijete, vrtić, obitelj : Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima, 8(28), 19-22

Markić, I. (2010.) Socijalna komunikacija među učenicima, Pedagogijska istraživanja, 7(2), 307-315.

Marković, N., Granić, M., Hadžić, A., Sučić, I., Adamlje, J., Konjevod, A. (2021.): Od prvog koraka do maratona! Programski priručnik, Zagreb

McKay, M., Fanning P., Paleg K. (1997.) Vještina komuniciranja u dvoje. Zagreb: VBZ

Miljak, A. (2009.) Življenje djece u vrtiću. Zagreb: SM Naklada d.o.o.

Miljković, D., Rijavec, M. (2004.) Psihologija samopouzdanja: Razgovori sa zrealom. Zagreb: IEP

Miljković, D., Rijavec, M. (2009.) Važnost pozitivnih emocija u odgoju i obrazovanju,

Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju, .Vol. 150 No. 3-4

Mlinarević. V. Vrtićno okruženje usmjereno na dijete // Život i škola, 50 (2004.), 11; 112119

Morisson, G. S. (1988.) Early childhood education today. 4th edition. Columbus:

Merrill Publishing Company, A Bell & Howell Information Company.

Pavičić, K. (2012.) Logopedska terapija

Petar, S (2004.) Osnove uspješne komunikacije. Zagreb: Euro hoper

Previšić, V. (1999.) Škola budućnosti: humana, stvaralačka i socijalna zajednica. Napredak, 140 (1), 7-16.

Reardon, K. (1998.) Interpersonalna komunikacija: Gdje se misli susreću? Zagreb, Alineja

Sabol, J. (1996.) O tišini, muku. Govor, 13(1-2), 56-62.

Stančić, V., Ljubešić, M. (1994.) Jezik, govor, spoznaja. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Starc, B., Čudina-Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica M. (2004.) Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi / Priručnik za odgojitelje, roditelje i sve koji odgajaju djecu predškolske dobi. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.

Stevanović, M. (2003.) Predškolska pedagogija, Rijeka: Andromeda

Šarančić, S. (2014.) Dobrobiti likovnog stvaralaštva, Napredak : Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju, Vol. 154 No. 1-2.

Šego, J. (2009.) Utjecaj okoline na govorno-komunikacijsku kompetenciju djece; jezične igre kao poticaj dječjem govornom razvoju. Govor, 26(2), 119-150.

Škarić, I. (1982.) U potrazi za izgubljenim govorom, Zagreb: Školska knjiga

Velički, V. (2009.) Poticanje govora u kontekstu zadovoljenja dječjih potreba u suvremenom dječjem vrtiću. METODIKA: časopis za teoriju i praksu metodika u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi. 10. 80–91.

Verdonik (2015.) Slikovnica prva knjiga djeteta

http://www.ufri.uniri.hr/files/nastava/nastavni_materijali/Verdonik_Predavanja_za_web_SPKD.pdf

Vodopija, I. (2006.) Dijete i jezik: Od riječi do SMS-a. Osijek: Matica hrvatska.

Vučković, A. (2006.) „Riječ o šutnji“, u: Živo vrelo, Hrvatski institut za liturgijski pastoral pri Hrvatskoj biskupskoj konferenciji, Zagreb

Zalar, D. (2009.) Slikovnica i dijete : kritička i metodička bilježnica Zagreb : Golden marketing - Tehnička knjiga

Zekić, M. (1993.) Utjecaj aktivnog slušanja na rješavanje problema metodom reflektirajućeg tima, Ekonomski vjesnik : Review of Contemporary Entrepreneurship, Business, and Economic Issues, Vol. VI No. 2.

Zrilić S. (2010.) Kvaliteta komunikacije i socijalni odnosi u razredu, Pedagogijska istraživanja, 7(2), 231-240

Izjava o samostalnoj izradi rada

IZJAVA Kojom ja, Darija Filipančić, izjavljujem da sam diplomski rad pod naslovom Tišina u komunikaciji među djecom u predškolskoj ustanovi izradila sama, uz mentorstvo prof.mr.sc Ane Valjak Čunko
